BMIJ
ISSN: 2148-2586

Araştırma Makalesi

BUSINESS & MANAGEMENT STUDIES:
AN INTERNATIONAL JOURNAL
Vol.:8 Issue:3 Year:2020, 2793-2832

Citation: Alizadeh, N., İran'da Yoksulluk Döngülerinin Politik Ekonomisi, BMIJ, (2020), 8(3): 2793-2832, doi: http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i3.1548

İRAN'DA YOKSULLUK DÖNGÜLERİNİN POLİTİK EKONOMİSİ

Naseraddin ALIZADEH [1]

Received Date (Başvuru Tarihi): 17/06/2020

Accepted Date (Kabul Tarihi): 17/07/2020

Published Date (Yayın Tarihi): 25/09/2020

ÖZ

Bu araştırmada Neoklasik büyüme yaklaşımının ileri sürdüğü Beta ve Sigma yakınsaması modellerinden yola çıkarak, İran'da yakınsama kümelerinin varlığına ve bu süreçleri etkileyen etnik, mezhepsel ve uzamsal özelliklere bakılmıştır. Dolayısıyla, bu araştırmada siyaset bilimi ve Ortadoğu araştırmaları açısından önem taşıyan söz konusu konuları incelemek için nicel bir yöntem kullanılmıştır. Araştırılan süre 2000-2013 dönemiyle birlikte Khatami hükümeti (2000-2005), Ahmadinejad hükümeti (2005-2013) ve petrol gelirlerinin yüksek olduğu 2003-2007 alt dönemlerini kapsamaktadır. Elde edilen sonuçlar mezhep ve etnik çeşitliliğin ülke çapında iller arası gelir yakınsamasını olumsuz etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, göç etkeni Neoklasik öngörülerin tersine daha varlıklı olan Fars ve Şiilerin yararına ve daha yoksul olan etnik ve Sünni azınlıklarının zararına işlediği kanıtlanmıştır. Küme-içi yakınsama olgularını araştıran modellerin sonuçları, İran'da göreli olarak daha yoksul olan Sünni, etnik azınlık, sınırda olan ve gelişmemiş il kümelerinde kendini kısıtlayan yoksulluk döngülerinin ve azgelişmişlik tuzağının oluştuğunu kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler:
Gelir Yakınsaması, Yoksulluk Döngüleri, Azgelişmişlik Tuzağı, İran

JEL Kodları:
I32, P36, D63

Keywords: *Income Convergence* *Underdevelopment Trap* *Poverty Cycles* *Iran*

JEL Codes: *I32* *P36* *D63*

[1] Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, alizadeh@karabuk.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-0724-7394

Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmış ve iThenticate intihal taramasından geçirilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

THE POLITICAL ECONOMY OF POVERTY CYCLES IN IRAN

1. LITERATURE

1.1. RESEARCH SUBJECT

Since the 1980s economists like Baumol (1986) and Abramovitz (1986) tried to examine the underlying reasons for income gap and convergence among different economies, in the 1990s, Barro and Sala-i-Martin (1990; 1991; 1992) developing the Neoclassic growth models of Solow (1956) and Swan (1956) intended to measure the speed of the income convergence among various economies. Adopting Neoclassic Beta and Sigma convergence models proposed by Barro and Sala-i-Martin and the 'club convergence' concept developed by Bamoul, this study examines the formation of convergence clubs, the existence of poverty cycles, and the effect of ethnic, religious and spatial features on these phenomena in Iran.

1.2. RESEARCH PURPOSE AND IMPORTANCE

This study aims to examine the existence of intragroup income convergence (club-convergence) and, the formation of poverty cycles and poverty traps in Iran. These groups consist of Fars-non Fars ethnic groups, Shia-Sunni religious groups, the population that lives in "non-oil" provinces, the population that lives in the border- non-border provinces.

1.3. CONTRIBUTION of the ARTICLE to the LITERATURE

This study investigating the existence of intragroup/club income convergence, poverty cycles, and the poverty trap in Iran, contributes to the related literature.

2. DESIGN AND METHOD

2.1. RESEARCH TYPE

A quantitative method adopted to find the relation between belonging to a group and the existence of poverty cycles and traps in Iran.

2.2. RESEARCH PROBLEMS

This study performed to explore if belonging to a politically dominant or minority ethnic or religious group, living in the center or border and being developed or less developed province affect the income and growth level.

2.3. DATA COLLECTION METHOD

The study uses statistics published by the Central Bank of Iran and the Statistical Center of Iran to regress different models. Examined periods are (a) 2000-2013, (b) 2000-2005 (Khatami era), (c) 2005-2013 (Ahmadinejad era), and (d) 2003-2007 (marked by high oil incomes).

2.4. QUANTITATIVE / QUALITATIVE ANALYSIS

Cross-sectional data and NLS method used to estimate different econometric models.

2.5. RESEARCH MODEL

The study uses Bata and Sigma convergence models developed by Solow and Swan in 1956 and Barro and Sala-i-Martin in the 1990s.

2.6. RESEARCH HYPOTHESES

First hypothesis: there was income convergence in the country as a whole during the examined periods.

Second hypothesis: In examined periods, poverty cycles and tarps did not form in different groups in Iran.

3. FINDINGS AND DISCUSSION

3.1. FINDINGS as a RESULT of ANALYSIS

(a) Contrary to the predictions of the neoclassical models there was not an income convergence in the country as a whole

(b) Contrary to the predictions of the neoclassical models, the neat immigration into provinces adversely affected income convergence.

(c) Ethnic and religious diversities adversely affected income convergence among the provinces of Iran.

(d) Contrary to the Neoclassical prediction, immigration contributed to the income per capita of the privileged provinces with Fars ethnic and Shia religious identity while exacerbated non-Fars and Sunni minorities welfare level.

(e) Results of the intra-group convergence estimation attest to the formation of vicious poverty cycles and underdevelopment traps in the Sunni, non-Fars, border and underdeveloped provinces.

3.2. HYPOTHESIS TEST RESULTS

The results reject primary hypotheses because:

a) There was not income convergence among provinces of Iran as a whole in all four examined periods.

b) There were vicious poverty cycles and traps in the Sunni, non-Fars, border and underdeveloped provinces.

3.3. DISCUSSING the FINDINGS with the LITERATURE

The results of the study are at odds with the predictions of Barro-Sala-i-Martin (1990; 1991; 1992), who state that market forces automatically decrease the income gap between different economies. Contrary to their predictions and in the same line with the findings of Shioji (2001) and Özgen et al. (2010), immigration worsened the income gap among provinces of Iran. Furthermore, as Baumol (1986) argues, differences in the structure of economies hinder income convergence paving the way for the club-convergence.

4. CONCLUSION, RECOMMENDATION AND LIMITATIONS

4.1. RESULTS of the ARTICLE

The findings of the research depict that ethnic and religious diversities adversely affected the income convergence among the provinces of Iran. Furthermore, contrary to the Neoclassical prediction, immigration contributed to the income per capita of the privileged provinces with Fars ethnic and Shia religious identity while exacerbated non-Fars and Sunni minorities welfare level. Finally, results of the intragroup convergence estimation attest to the formation of vicious poverty cycles and underdevelopment traps in the Sunni, non-Fars, border, and underdeveloped provinces.

4.2. SUGGESTIONS BASED on RESULTS

The results show that poverty cycles formed in the provinces populated by non-Fars and Sunni minorities who live in the border; so that, proper trade relationships with neighbour countries may help break the poverty vicious cycles and traps. Furthermore, the fair distribution of oil incomes and the development of the institutional conditions that eliminate rent-seeking can improve the income level of the less developed groups in Iran.

4.3. LIMITATIONS of the ARTICLE

This study did not include the effect of comprehensive sanctions exalted since 2010 due to limited statistics. Furthermore, the futures studies can focus on the effect of macroeconomic policies that did not include in this study due to limitations in the scope of the research.

BMIJ

1. GİRİŞ

Politik ekonominin doğuşu milletler, toplumsal katlar ve sınıflar arasındaki eşitsizliğin nedenlerini sorgulamak ve yorumlamakla özdeşleşmiştir. Daha öncecinde Avrupa'da gelişen Merkantilist düşünceye göre daha yüksek ihracat ve daha düşük ürün ithalatı ekonomiye katkıda bulunur. Dolayısıyla, merkantilistler ülke içi üretimi yabancı üreticilere karşı koruyan ve ihracata ivme verebilecek siyasetlerin uygulanmasından yana idiler. Eşitlilik yerine zenginliğe öncelik tanıyan bu korumacı ve kollayıcı siyasetler ekonomik ve siyasi güç açısından daha ayrıcalıklı durumunda olan kesimlerin yararınaydı (Lindberg, 2007). Öte yandan, fizyokratlara göre toprak ve tarımcılıktan elde edilen ürünler bağımlı değişken olarak gördükleri ticaret, zenginlik ve nüfus artışını etkiler. Ayrıca, fizyokratların açısından toplumsal ve ekonomik ilişkiler 'doğal düzen' temelinde kurulduğunda en yüksek refah, mutluluk ve özgürlük düzeyine ulaşılır. Onlara göre, toprak sahibi zenginler ve toprak üzerinde çalışan görece yoksullar arasındaki eşitsizlik kutsal gördükleri doğal düzenin ve ekonomik gelişmenin gerekli ön koşullarındandır. Sonuç olarak, zenginler ve yoksullar arasındaki ekonomik açığı doğal ve gerekli gören fizyokratlar gelir dağılımına müdahale etmeyi doğanın kutsal kurallarına karışma olarak nitelendirmişlerdir (Johnson, 1966: 630-1; Neill, 1948: 161-4; Charbit ve Virmani, 2002: 861-4).

Fizyokratların geliştirdiği 'doğal düzen' ve 'doğal yasa' kavramlarının etkisini Adam Smith ve Thomas Malthus gibi politik ekonomi düşünürlerinin yazılarında görebiliriz. İnsanın değiş tokuş olgusuna olan eğiliminin, 'doğasından' kaynaklandığını ileri süren Adam Smith (1766: 26), Batı ekonomilerinin 18. yüzyılındaki başarımlarını inceleyerek sanayileşmeyle birlikte doğan yeni bir kesimi de anlatmaya çalışmıştır. Böylelikle, 18 ve 19. yüzyılda yükselişte olan 'kapitalist' kesim ve üretim biçimi, insanın doğasında var olan "mübadele içgüdüsünün" sonuçları olarak yorumlanmıştır. Karl Marx'a göre yaygınlaşmakta olan bu yeni üretim ve ticaret biçimi insanların içgüdülerinin dışavurumu değil, "gerekirci" (determinist) maddi evrimin kaçınılmaz yeni aşamasıdır (McLellan, 2000: 141-142). Bu tartışmalar sürürken 19. yüzyılın sonlarında doğan iktisat bilimi pozitivist yaklaşımlar ve evrimsel kuramların etkisinde yeniden biçimlenmeye başlamıştır. Evrim

kuramlarını iktisat alanına uygulamak isteyen Joseph Schumpeter (1934), değişik ekonomi ve işletmelerin yükseliş ve düşüşünü, doğanın evrim kanunlarıyla açıklarken aslında toplum, ekonomi ve doğayı yorumlayabilecek ortak bir kural arayışına girmiştir. Bu dönemde SSCB, Marx'ın gerekirci tarih yorumuna karşın 'merkezî planlayıcı' kalkınma izlenceleriyle büyüme ve eşit dağılımı amaçladı. "Batı kampı" ise dağılımı öncelikten çıkararak büyümenin doğal kurallarını bulmaya odaklandı (Osterloh, 2012: 319-322). 1980'lerden başlayarak merkezî planlayıcı ekonomilerin düşük başarısı ile SSCB'nin çöküşü, Solow (1956) ve Swan (1956) araştırmalarından esinlenen Neoklasik büyüme modellerinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Neoklasik ilkelere göre, benzer yapıları olan ekonomiler kümesinde, düşük gelir düzeyi olanlar varlıklı olanlara göre daha yüksek bir hızla büyür. (Islam, 2003: 310-313). Dolayısıyla, 'doğal' görülen 'azalan verimlilik' devletin müdahalesi olmaksızın yoksul ve varlıklı ekonomiler arasındaki gelir açığını giderek kapatır. Ekonomiler arasında 'gelir yakınsamasını' sağlayan etmenler piyasanın 'özdevinir'[2] ve 'kendiliğinden doğan' güçleridir (Barro ve Sala-i-Martin, 1992: 223). Neoklasik büyüme yaklaşımının bu savları, yalnızca daha eşit dağılım ve doğal büyümeye açıklama getirmek için değil, küreselleşen piyasa ekonomisinin meşruiyet aracı olarak da görülmelidir (Winters vd., 2004: 72-84). 1980'li yıllardan sonra, gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme, küçük devlet ve serbest ticaret politikalarının uygulanması söz konusu Neoklasik yaklaşımların küresel yaygınlaşmasını kanıtlamaktadır (Feigenbaum ve Henig, 1997: 338-355). Neoklasik modellerin öngörülerine karşın, 1990'lı yılları ele alan birtakım araştırmalar Doğu Avrupa ve SSCB'den ayrılan ülkelerin piyasa ekonomilerine yakınsamadığı sonucuna varmıştır (Milanovic, 2015).

Neoklasik ve merkezî planlayıcı yaklaşımlar arasında gel-git yaşayan İran da 1949'dan beri 11 kalkınma izlencesi uygulamıştır. İlk kalkınma izlenceleri ekonomik büyümeye ivme vermeyi amaçlasa da artan gelir açığı sonucu 1960lı yıllardan başlayarak gelir dağılımı konuları da dikkate alınmıştır. Petrol gelirlerinin ülke ekonomisindeki öneminden dolayı kalkınma izlenceleri devletin ekonomideki geniş müdahalesini sağlamıştır. 1980lı yılların sonundan birçok ülkede görüldüğü gibi küçük devlet, özelleştirme ve IMF'nin önerdiği politikaların uygulanmasıyla yeniden

[2] automatic

gelir dağılımı konuları öncelikten çıkarılmıştır. 2005 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde bu politikaların tersine petrol gelirlerinin eşit dağılımını vaat eden Ahmadinejad'ın seçimleri kazanmasıyla yeniden geniş devlet müdahalelerine ortam sağlanmıştır (Alizadeh, 2020). Böylece, hükümetlerin ideolojik eğilimleri veya çıkar gruplarının baskısı sonucu uygulanan farklı ekonomik politikalar çeşitli kesimler/kümeler arasındaki gelir eşitsizliğini etkilemiş olabilir.

Bu araştırma, Neoklasik modellerden yola çıkarak İran'daki "kümeler-arası" gelir yakınsamasının varlığını sınamıştır. Bu amaçla, ilk aşamada petrol-dışı kişi başına gelir verileri kullanılarak ülke çapında koşullu ve koşulsuz β yakınsaması olgularına bakılmıştır. Koşullu β yakınsaması oranını elde etmek için 'illere net göç' ile illerin demografik ve yapısal özelliklerini gösteren yapay değişkenler modellere eklenmiştir. İkinci aşamada σ yakınsaması olgularına bakılmıştır. Son aşamada ise kümeler içi gelir yakınsamasının varlığı irdelenmiştir. Bunun için, demografik ve yapısal özelliklerinin yanı sıra iller ayrıca iki gelişmiş ve gelişmemiş kümeye bölünmüş ve kümeler-içi yoksulluk döngülerinin oluşup oluşmadığı incelenmiştir. Araştırmada kullanılan istatistikler, İran'daki yirmi sekiz ilin 2000-2013 dönemindeki verilerini kapsamaktadır. Bu dönem ekonomi ve siyasette değişik tutumları olan iki devlete denk gelmektedir: ilk altı yılda reformist olarak tanınan M. Khatami (1997-2005), son sekiz yılda ise M. Ahmadinejad (2005-2013) İran'ın cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmişlerdir.

Neoklasik modellerin öngörülerine dayanarak araştırılan dönemlerde İran'da gelir yakınsamasının gerçekleştiği ve iller arası göçün yakınsamayı olumlu etkilediği beklenilmektedir (1. önsav). Ayrıca, İran'da etnik, mezhep, coğrafi konum ve gelir düzeyi özelliklerine göre yoksulluk döngüleri ve azgelişmişlik tuzağının oluşup oluşmadığına bakılmıştır. Söz konusu özelliklere göre oluşturulan kümelerde, küme-içi yoksulluk döngülerinin meydana gelmediği beklemektedir (2. önsav). Son olarak, İran üzerine yapılan bu incelemede Neoklasik 'özdevinir yakınsama' savının doğruluk payı tartışılmıştır.

Bu araştırmanın yapılmasının ardındaki temel itkilerden birincisi, bir yandan petrol gelirlerinden dolayı geniş devlet müdahalesi, öte yandan ise 1989-2005 döneminde birtakım serbest piyasa siyasetlerini uygulayan İran'da gelir

yakınsamasının varlığını sınamaktır. İkincisi, ilk olarak İran'da küme-içi gelir yakınsamasını ve onu etkileyen etmenleri incelemektedir.

2. GELİR YAKINSAMASI VE YAKINSAMA KÜMELERİ

Baumol (1986: 1072-1082) ile Abramovitz'in (1986: 385-406) yayımladıkları makaleler Neoklasik yakınsama alan yazının ilk yapıtları olarak görülmektedir. Baumol, araştırmasının ilk aşamasında 1870-1979 döneminde 16 gelişmiş ülkeden oluşan bir kümede üretkenlik ve kişi başına gelir yakınsamasını göstermiştir. Tahmin edilen model, bu 16 ekonominin üretkenlik-gelir değişkenlerinin 110 yıllık büyüme oranı ile 1870 yılındaki değerleri arasında ters bir ilişkinin olduğunu kanıtlamaktadır. Dolayısıyla araştırmanın sonuçları, ele alınan gelişmiş ülkeler kümesinde yakınsamanın gerçekleştiğini göstermektedir. Baumol'a göre saptanan bu yakınsamanın nedeni, teknoloji ve yatırımların kamu malı özelliklerini taşıyor olmasıdır. Bu özellikten dolayı teknoloji, 'öncü' ve 'gelişmiş' ülkelerden daha az gelişmiş olanlara yayılarak aradaki teknolojik açık daha düşük fırsat maliyeti ile kapanır. Ayrıca yüksek tasarruf oranı olan gelişmiş ülkeler daha fazla sermaye gerektiren mallara yönelirken bu ülkelerde maaşların düzeyi artar. Böylelikle bu ülkeler yüksek işgücü ile üretilen malları başka ülkelerden ithal eder. Sonuç olarak, bir ülkenin teknoloji ve yatırım düzeyinde gerçekleşen artış o ülkeyle birlikte başka ülkeleri de olumlu etkiler (Baumol, 1986: 1072-1079). Baumol, ikinci aşamada yakınsama olgusunu daha kapsamlı irdelemek adına iki yeni ülke kümesinin de gelir-üretkenlik eğilimine bakmıştır. Bu iki kümeden biri merkezî planlayıcı ekonomilerden öteki ise 'gelişmemiş' ülkelerden oluşmaktadır. Elde edilen sonuçlar, bütün ülkeleri kapsayan kümede değil, benzer yapısı olan gelişmiş ve merkezî planlayıcı kümelerinde yakınsamanın yaşandığını ve gelişmemiş ülkeler kümesinde bu olgunun gerçekleşmediğini kanıtlamıştır. Baumol'a göre az gelişmiş ülkeler, 'yakınsama kümesi'[3] oluşturan piyasa ve merkezî planlayıcı ülkelere karşın ileri sanayi ve beşerî sermayeden yoksun oldukları için kamu mal özelliği olan yenicilik ve teknolojik gelişmeden daha az yararlanır. Böylelikle bu etkenler gelişmemiş ülkelerin piyasa ve merkezî planlayıcı ülkelere yakınsamasını engellemektedir (Baumol, 1986: 1079-1081).

[3] Baumol bu kümeleri "convergence clubs" ve bu kümelerde gerçekleşen yakınsamayı "club convergence" olarak tanımlamıştır.

Abramovitz de benzer 16 gelişmiş ülkenin verilerinden yola çıkarak bu kümede gelir yakınsamasının varlığını doğrulamıştır. Yazara göre düşük üretkenliği olan daha az gelişmiş ülkelerin büyüme hızı daha yüksektir ancak bu, onların daha varlıklı ekonomilerle arasındaki belirgin açığı kolaylıkla doldurabilecekleri anlamına gelmez. Bunun nedeni 'yetişme' sürecinin, 'kendini kısıtlayan' bir olgu olmasıdır (Abramovitz, 1986: 386-387). Başka bir deyişle öncü ülkelerle olan gelir ve üretkenlik açığını kapatmak isteyen daha az gelişmiş ülkeler başarı elde ettikçe yavaşlatıcı etmenlerle karşılaşırlar. Bu etmenler iki gruba ayrılmaktadır: teknoloji gibi yakınsamanın 'doğasında' olan etkenler ve göç gibi 'dışsal' olanlar. Baumol'un da öngördüğü gibi düşük teknolojisi olan gelişmemiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin teknolojik bulgularını kendi ülkelerine aktararak hızla kalkınırlar; yalnız ortada olan gelişme açığının azalmasıyla birlikte teknolojik düzeyler de birbirine yakınsayarak 'geride kalmanın ayrıcalığı' giderek azalır. Yakınsamayı gerçekleştiren teknolojik nedenler bu sürecin doğasında olduğu için kaçınılmazdır; buna karşılık dışsal güçler geri kalmışlığın doğasında olmadığı için denetlenebilir (Abramovitz, 1986: 387). "Toplumsal yeterlilik" bu dışsal etmenlerden biridir. Abramovitz'e göre yakınsamanın gerçekleşmesi toplumsal olanakları, kurumsal özellikleri ve yeterliliği benzer olan ekonomilerde beklenilmektedir. Özdeş toplumsal yeterliliği olan ekonomilerin birbirine yakınsaması Baumol'un yakınsama kümeleri düşüncesiyle benzerlik göstermektedir (Abramovitz, 1986: 387-391).

Baumol ile Abramovitz'in kullandıkları modellerin en önemli eksiği, savundukları Neoklasik varsayımların üzerine kurulmamalarıdır. Söz konusu eksiklikği, Barro ve Sala-i-Martin'in β ve σ yakınsama modelleri çözmeye çalışmıştır. Bu modeller, daha belirgin kuramsal temellere oturtulmaları nedeniyle yakınsama alan yazınında daha çok ilgi çekmiştir. Makalenin bir sonraki bölümünde bu araştırmada da kullanılan Barro ve Salai-Martin'in önerdiği yakınsama modellerinin ayrıntıları ele alınmıştır.

3. BETA VE SİGMA YAKINSAMA MODELLERİ

Beta (β) ve sigma (σ) yakınsama modellerini ilk olarak Barro ve Sala-i-Martin çeşitli deneysel araştırmalarda sınamışlardır. Bu makaleler, yoksul ekonomilerin

varlıklı olanlara göre daha hızlı büyüyecekleri önsavını incelemektedir. Beta ve sigma yakınsama kuramları, Neoklasik varsayımlar ışığında yakınsama sürecinin özdevinir güçlerin etkisiyle meydana geldiğini savunmaktadır. Yazarların esinlendiği Neoklasik büyüme modellerini Solow (1956: 65-94) ile Swan (1956: 334-361) geliştirmiştir. Bu modellerin temel öngörüsü, başlangıç yılının kişi başına geliri (y_0) ile büyüme ($\dot{y}$) arasındaki ters ilişkinin varlığıdır. Başka bir deyişle, benzer teknoloji ve tercihleri olan ekonomiler kümesinde, geliri düşük olanlar geliri daha yüksek olanlara göre daha yüksek oranla büyürler. Bu olgu "koşulsuz β-yakınsaması" olarak adlandırılır. Bir ekonominin büyüme oranı çeşitli etmenlerle etkilediği için "koşulsuz β-yakınsaması" kimi durumlarda gözlemlenmeyebilir. Bir ekonomi kümesinde yakınsama, şokların ve başka değişkenlerin etkisi çıkarıldıktan sonra gerçekleşirse "koşullu β-yakınsaması" meydana gelmiş demektir (Barro ve Sala-i-Martin, 1990, 1991, 1992; Sala-i-Martin, 1996; Shoiji, 2001; Ozgen vd., 2010).

Solow-Swan modelinin sonuçlarına göre 'etkili emek başına sermayenin büyümesi', (k'_t), tasarruflarla (s) artarken nüfus artışı (n), aşınma (δ) ve teknolojide gerçekleşen büyüme (g) ile düşer.

$$k'_t = sf(k_t) - k_t(n + g + \delta) \quad (1)$$

Dolayısıyla, bu denkleme göre kişi başına sermayenin değişmemesi için $k_t(n + g + \delta)$ büyüklüğünde yatırım yapılmalıdır. k'_t değerinin sıfıra eşit olduğu bu durumda elde edilen k_t^* , 'durgun durum' etkin emek başına sermaye büyüklüğünü göstermektedir.

$$sf(k_t^*) = k_t^*(n + g + \delta) \quad (2)$$

Elde edilen bu durgun durum değeri altında veya üstünde denge sağlanmayıp sonunda piyasanın özdevinir etmenlerinin baskısıyla k_t, Neoklasik dengeyi gösteren k_t^* miktarına yakınsar. Böylece, yazlara göre temellerinde azalan verimlilik olan piyasa güçlerinin işleyişiyle tüm benzer ekonomiler belli doğal ve evrensel olan uzun süreli denge durumuna yakınsayarak aralarındaki açık kapanır. Bu modele göre ekonomilerde gözlemlenen ters eğilimlerin nedeni yaşanan şoklardır. Sonuç olarak,

yapısal ve makroekonomik şokların etkisi modellerden çıkarılırsa yakınsama eğilimi tüm ekonomilerde saptanabilir (Barro ve Sala-i-Martin, 1992: 225-229).

Barro ve Sala-i- Martin, yoksul ve varlıklı ekonomileri denge gelirine doğru iten etmenleri kapalı ve açık ekonomiler üzerinden tartışmışlardır. Yazarlar ilk aşamada yakınsama modellerini kapalı ekonomiler için geliştirirken sonraki aşamada açık ekonomiler için de genelleme yapmışlardır. Onlar, Solow-Swan modelinden elde edilen sonuçları inceleyerek yakınsama hızı için bir model önerip yayımladıkları çeşitli makalelerde bu modeli değişik örneklere uygulamışlardır. k değerinin hangi hızla k* büyüklüğüne yakınsadığını göstermek için (1) sayılı denklem kullanılmıştır. Taylor serisinin birinci derece kestiriminden yola çıkarsak k'_t'yı şöyle gösterebiliriz:

$$k'_t \simeq (k'_t)_{k=k^*} + \left(\frac{\partial k'(k)}{\partial k}\right)_{k=k^*} (k_t - k^*) \tag{3}$$

$(k'_t)_{k=k^*} = 0$ ile $\left(\frac{\partial k'(k)}{\partial k}\right)_{k=k^*} = -\beta$ bilgisini kullanarak (3) sayılı denklem yeniden yazılırsa:

$$k'_t \simeq -\beta(k_t - k^*) \tag{4}$$

Yukarıdaki (4) sayılı denklem, k'_t oranının t dönemindeki sermaye ile 'durgun durum sermaye' değerleri arasındaki açığın büyüklüğüne orantılı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla dengeden daha uzak bir durumda olan ekonomiler daha büyük bir hızla dengeye doğru yakınsarlar. Uzun süreli bir dengenin olması durumunda ($k_t > k^* \rightarrow k'_t < 0$ ve $k_t < k^* \rightarrow k'_t\, k'_t > 0$ koşulları sağlandığı için) β artı bir sayı olmalıdır. Ayrıca, $k'_t \simeq -\beta(k_t - k^*)$ bilgisini kullanarak k_t değerini elde edebiliriz:

$$\frac{k'_t}{(k_t - k^*)} = (\ln(k_t - k^*))' = -\beta$$

$$\ln(k_t - k^*) - \ln(k_0 - k^*) = -\beta t$$

$$\ln\left(\frac{k_t - k^*}{k_0 - k^*}\right) = -\beta t$$

$$k_t - k^* = (k_0 - k^*)e^{-\beta t} \tag{5}$$

Üretim fonksiyonu, $y_t = f(k_t)$, Cobb-Douglas türünden olursa yukarıda k için yapılan işlemleri y* durgun durumu ile y'lere de yapıldığında gelir için benzer denklem elde edilir:

$$y_t - y^* = (y_0 - y^*)e^{-\beta t} \quad (6)$$

(5) ile (6) sayılı denklemlerden y_t ve k_t için elde edilen yakınsama hızı ile βbirbirine eşittir. Bu modelde de β bir artı sayı olursa, t zamanındaki gelir ile durgun durum geliri arasındaki açık $(y_t - y^*)$, başlangıç zamanın geliri ile durağan durum geliri arasındaki açığa $(y_0 - y^*)$ orantılı olur. Sonuç olarak, (6) sayılı denklem, başlangıç zamanında kişi başına düşük geliri olan bir ekonominin yüksek geliri olana göre daha yüksek bir hızla büyüyeceğini göstermektedir.

4. YÖNTEM

Bu araştırma İran'da petrol-dışı kişi başına gelirin yakınsama ve ıraksama eğilimini üç açıdan ele almaktadır. Öncelikle ülke çapında koşullu ve koşulsuz β yakınsama olgularına bakılmıştır. Koşullu β yakınsama oranını elde etmek için 'illere net göç' ile illerin yapısal özelliklerini gösteren yapay değişkenler modellere eklenmiştir. Yapay değişkenler nüfus açısından Şii-Sünni veya Fars-etnik azınlık ağırlıklı olan; konum açısından ise sınır-merkez ikili il kümelerinin özelliklerini yansıtmaktadır. İran İstatistik Merkezi'nin verilerine göre çoğunluğunu Şiilerle Farsların oluşturduğu ve merkezde olan il kümelerinin kişi başına geliri sırasıyla Sünni, etnik azınlık ve sınır il kümelerine göre daha yüksektir (Alizadeh, 2017: 245-63; Doğan ve Alizadeh, 2020). Çalışmada İran'ın 28 ili, beş farklı ikili kümeye bölünmüştür. Bu ikili kümeler, (a) 25 Şii-3 Sünni, (b) 12 Fars-16 Fars olmayan, (c) 14 sınır-14 merkez, (d) 24 petrol üreticisi olmayan-4 petrol üreticisi olan ve (e) 11 gelişmiş-17 gelişmemiş ilden oluşmaktadır. İran'da demografik özelliklere göre kişi başına düşen gelir verileri olmadığından, farklı mezhep ve etnik yapısı olan illerin kişi başına düşen gelirleri temel alınmıştır. İran İçişleri Bakanlığı'nın yönergesi ile 2009 yılından bu yana yayımlanan, illerin etnik ve mezhep yapılarına ilişkin verileri de içeren İran'da Genel Kültür Göstergelerini İnceleme ve Ölçme Raporları kitaplarında sunulan veriler kullanılarak, bir ilin bir kategorideki sosyokültürel kimliği belirlenirken o ili oluşturan çoğunluğun sosyokültürel kimliği temel alınmıştır.

Yayımlanan bu verilere göre İran'ın Fars olmayan etnik azınlıkları çoğunlukla ülkenin sınır bölgeleri ve batı-merkez bölgesinde yaşamaktadırlar. Örneğin, Türk etniği daha yoğun olarak Tahran ve kuzey-batı bölgesinde, Lor, Kürt, Kaşkay Türkleri ve Bakhtiyariler batı-markez illerinde, Araplar güney-batı bölgesinde Mazeni, Gilek ve Türkmenler Hazar denizi kıyısındaki illerde ve Beluçlar güney-doğu illerinde yaşamaktadırlar. Ayrıca, Sünni nüfusun yaşadığı bölgeler genellikle İran'ın batı, güney-doğu ve kuzey sınırlarındadır (Genel Kültür, 2009; 2010).

Yapısal çeşitlilik ve Neoklasik yaklaşımlarda sıkça önemine vurgu yapılan göç olgusunun daha eşit dağılım üzerindeki etkileri incelenmiştir. İkinci aşamada ise σ yakınsama olgularına bakılmıştır. Son aşamada kümeler içi gelir yakınsamasının varlığı irdelenmiştir. Bunun için iller yukarıda açıklanan yapısal özelliklerin yanı sıra iki gelişmiş ve gelişmemiş kümeye de bölünerek kümeler içi yoksulluk döngülerinin oluşup oluşmadığı incelenmiştir.

Araştırmada kullanılan istatistikler, İran'daki yirmi sekiz ilin 2000-2013 dönemindeki verilerini kapsamaktadır. Bu dönem ekonomi ve siyasette değişik tutumları olan iki devlete denk gelmektedir: ilk altı yılda reformist olarak tanınan M. Khatami (1997-2005), son sekiz yılda ise M. Ahmadinejad (2005-2013) İran'ın cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmişlerdir.

Tahmin edilen model, (6) sayılı denklemin logaritmik biçimidir. Barro ve Sala-i-Martin, deneysel araştırmalarında, (6) sayılı denklemi elde etmek için açıklanan işlemleri logaritma verileri ile de yapmışlardır:

$$\left[\ln\left(y(t)\right) - ln(y^*)\right] = \left[\ln\left(y(0)\right) - ln(y^*)\right]e^{-\beta t} \qquad (7)$$

'y'nin ortalama büyümesini (7) sayılı denklemden [0,T] zaman dilimi için elde edilebilir:

$$\frac{1}{T}\ln\left[\frac{y(T)}{y(0)}\right] = \frac{1-e^{-\beta T}}{T}\ln\left[\frac{y^*}{y(0)}\right] \qquad (8)$$

(7) sayılı denklemde 'y'ler, etkili emek başına geliri; sol taraf ise 'T' süresinde '$\ln y$(t)'nin büyümesini göstermektedir. Bu denklem, β ile '$\ln\left[\frac{y^*}{y(0)}\right]$' büyüklüklerinin (denge değeri ile 'başlangıç etkili emek başına gelir' değeri arasındaki açığın)

büyümeyi olumlu etkilediğini göstermektedir. Denklemin sağ tarafına teknolojinin büyüme oranı artırılarak (8) sayılı denklem kişi başına gelir için yeniden yazılırsa:

$$\frac{1}{T}\ln\left[\frac{y(T)}{y(0)}\right] = a - \frac{1-e^{-\beta T}}{T}y(0) \qquad (9)$$

'y_i^{*}' tüm ekonomiler için eşit ve $\beta > 0$ olduğunda ekonomilerin hepsi benzer uzun dönem gelir düzeyine yakınsayıp (9) sayılı denklemin kesim değeri, $a = g + \frac{1-e^{-\beta T}}{T}\ln(y^{*})$ tüm ekonomiler için eşit olur (Barro ve Sala-i-Martin, 1992: 227).[4] Bu olgu, önce de değinildiği gibi koşulsuz yakınsama olarak adlandırılır.[5] Araştırılan ekonomiler kümesinde yakınsama birtakım şokların etkisi çıkarıldıktan sonra gerçekleşirse, (9) sayılı denklem, koşullu yakınsama olgusunun varlığını gösterir. Bu denklem için yapılan işlemler $[t_0, (t_0 + T)]$ dönemi için yeniden yazılıp yakınsamayı etkileyebilecek başka değişkenler de denkleme eklendiğinde, i. ekonomi için, (10) sayılı denklem elde edilir:

$$\frac{1}{T}\log\left[\frac{y_{i,(t_0+T)}}{y_{i,t_0}}\right] = a_i - \frac{1-e^{-\beta T}}{T}\log\left(y_{i,t_0}\right) + \text{öteki değişkenler} + u_{i,t_0,t_0+T} \qquad (10)$$

Barro ve Sala-i-Martin'in de regresyon tahmininde kullandığı bu denklemde $a = g + \left(\frac{1-e^{-T\beta}}{T}\right)(\log(y_i^{*}) + g.t_0)$ ve β yakınsama oranı T'den bağımsızdır.

Bu modeli kullanarak ülkeler arası veya bir ülke içinde bölgeler arası yakınsamayı ele alan çeşitli deneysel araştırmalarda kesin ve koşullu β katsayıları için değişik artı ve eksi büyüklükler elde edilmiştir (örnek için bkz. Barro-Sala-i-Martin (1990, 1995)). Barro ve Sala-i-Martin'in önerdikleri modeller değişik araştırmalarda örnek alınıp çeşitli ekonomi kümelerine uygulanmıştır. Bu araştırmalarda gelişmiş ülkeler için bulunan β katsayıları genelde artı ve yüksek bir sayıdır. Modellere yeni değişkenler eklendikten sonra bu gelişmiş ekonomilerin koşullu yakınsama hızı 0,02 ve 0,03 aralığında bulunmuştur (örnek için bkz. (Shoiji, 2001; Persson, 1997; Andres vd., 1996)). Ayrıca, İran illerini konu alan araştırmalarda koşullu ve koşulsuz β yakınsaması için değişik sonuçlar elde dilmiştir. Tablo 1'de bu sonuçlar özetlenmiştir.

[4] Burada 'g' teknolojik gelişmeyi göstermektedir. Bkz.: (Barro & Sala-İ-Martin, 1992: 227).
[5] Burada y_i^{*} tüm ekonomiler için eşit olmazsa bireysel veya küme-içi yakınsama olgusu gerçekleşebilir.

Bu tabloda koşullu β katsayısını bulmak için modele eklenen değişkenler son dikeçte '+' işaretiyle belirlenmiştir.

Tablo 1. İran'da İller Arası Yakınsamayı Ele Alan Araştırmaların Tahmin Ettikleri Koşulsuz ve Koşullu β Katsayıları

Araştırma	**Örneklem**	**Dönem**	**Koşulsuzβ**	**Koşulluβ**	**Açıklama**
Akbari ve Moayyedfar (2004)	İran illeri	1991-2001	0,0307	_	_
			0,0271	_	_
F. Noorbakhsh (2005)	İran Kentleri	1991-2001	0,0025	_	_
			-0,0053	_	_
	İran Köyleri		0,003563	_	_
			0,001918	_	_
Rahmani ve Asgari (2005)	İran illeri	1990-2000	0,061	0,0609	+ net göç oranı, öğrenci oranı, işsizlik oranı
				0,0602	+kamu yatırımları, bankaların verdikleri kişi başına krediler, kişi başına vergiler
Dreger vd. (2009)	İran illeri	1996-2005	0,0375	0,030	+ kamu yatırımları, kamu giderleri, kişi başına telefon sayısı
	Tahran dışı İran illeri		0,040	0,043	
Khalili ve Rahmani (2011)	İran illeri	2000-6	Anlamsız	0,054	+ petrol illerinin yapay değişken
				0,07	+ net göç oranı
			Anlamsız	Anlamsız	+ petrol illerinin yapay değişken
				Anlamsız	+ net göç oranı
Rahmani ve Hasanzadeh (2011)	İran illeri	2000-7	Anlamsız	0,053	+ Petrol illerinin yapay değişkeni
				0,077	+ net göç oranı
Motafakkeraza d vd. (2015)	İran illeri	2000-8	Yakınsama yok	Yakınsama var	Birim kök yöntemi kullanılmış

Kapalı ekonomiler için ileri sürülen (10) sayılı denkleme, yukarıda özetlenen araştırmaların bazılarında olduğu gibi, açık ekonomilerin özelliklerini gösteren emek ve sermaye akışkanlığı değişkenleri de eklenebilir. Neoklasik varsayımlara göre daha yoksul ekonomilerin emek başına sermaye düzeyleri göreli olarak daha düşüktür ve "azalan verimler" varsayımına göre bu ekonomilerde son birim sermaye üretime daha fazla katkıda bulunur ($f'(k) > 0$ ve $f''(k) < 0$) (Inada, 1963: 119-120). Emek başına sermayenin daha yüksek olduğu ekonomilerde, işgücü kıtlığından dolayı emek karşılığı ödemelerin daha yüksek ve tersine yoksul ekonomilerde daha düşük olması beklenir. Dolayısıyla, bir yandan sermayenin daha varlıklı ekonomilerden daha

yoksullara akmasıyla, öte yanından ise işgücünün daha yoksul ekonomilerden daha gelişmiş olanlara doğru göçmesiyle sermaye-işgücü oranı dengelenir (O'Rourke, 1999: 133-168). Sonuç olarak, sermaye ile işgücü akışkanlığı ekonomiler arası yakınsama hızını artırır.

Barro ve Sala-i- Martin koşulsuz ve koşullu β yakınsaması dışında σ yakınsaması olgusunu da incelemişlerdir. σ yakınsaması ekonomiler arası gelirin ölçünlü sapmasında gerçekleşen azalmayı yansıtmaktadır.

$$\sigma_t = \sqrt{\left({}^{1}/_{n}\right)\sum_{i=1}^{N}(\log(y_{it}) - \mu_t)^2} \qquad (11)$$

Burada $\mu_t = \frac{\sum_{i=1}^{N}\log(y_{it})}{N}$, t zamanı, örneklemdeki ekonomilerin gelir logaritmalarının ortalamasıdır (Sala-i-Martin, 1996: 1020-1022).

Aşağıda gösterilen (12) sayılı denklem bu araştırmada koşullu ve koşulsuz β yakınsamasının varlığını sınamak için kullanılan ana modeli göstermektedir:

$$\frac{1}{\mathrm{T}}\log\left[\frac{\mathrm{y_{i,(t_0+T)}}}{\mathrm{y_{i,t_0}}}\right] = \mathrm{a} - \frac{1-\mathrm{e}^{-\beta\mathrm{T}}}{\mathrm{T}}\log\left(\mathrm{y_{i,t_0}}\right) + \emptyset_{\mathrm{im}}\mathrm{IM_i} + \sum Yapay\ değişkenler + \mathrm{u_{i,t_0,t_0+T}} \qquad (12)$$

Bu denklemde y_{it}, i. ilin t zamanındaki kişi başına gerçek petrol dışı gayri safi hasılasını (bundan sonra KBGSH), IM_i, T döneminde i. ile olan ortalama net göçün o ilin nüfusuna göre oranını, t_0, başlangıç dönemini, T ise zaman dilimini göstermektedir. KBGSH'yi elde etmek için illerin 2011 yılındaki fiyat düzeyleri temel alınmıştır. Petrol gelirleri milli gelir sayıldığından üreticisi olan illerin bütçesine değil, devlet hazinesine aktırılarak yeniden paylaşılır. Dolayısıyla bu gelirler, üretici olan illerin gayri safi hasılasından çıkarılmazsa KBGSH'lerini olduğundan daha yüksek gösterir (Doğan ve Alizadeh, 2020). 'T', Khatami dönemi için 5, Ahmadinejad dönemi için 8 ve Tümü için 13 büyüklüklerini almaktadır. 'IM_i' değerinin eksi olması i. ilden göçenlerin o ile göçenlerden daha fazla olduğunu, artı olması ise tersini göstermektedir. Ayrıca, illerin coğrafi konumu ve ilde yaşayan nüfusun başat etnik (Fars) veya mezhepten (Şii) olup olmadıkları onların gelir düzeyini etkilemiş olabilir. Dolayısıyla, bu varsayımı sınamak için söz konusu özellikleri gösteren yapay değişkenler de modellere eklenmiştir.

Araştırmada kullanılan veriler *İran İllerinin Yıllık İstatistikleri* kitaplarından ve İran Merkez Bankası'nın sitesinden alınmıştır. Model tahmini için Sala-i- Martin ve Barro araştırmalarında olduğu gibi NLS yöntemi kullanılmıştır. İran'ın 28 ili, Şii (25 il) ile Sünni (üç il), Fars (12 il) ile Fars olmayan (16 il), sınır (14 il) ile merkezde olan (14 il), ve petrol üreticisi olan (dört il) ile olmayan (24 il) olmak üzere dört ikili kümeye bölünerek yapay değişkenler tanımlanmıştır. Bu bağlamda öne çıkan önemli bir sorun Şii ile Sünni ve Fars ile Fars olmayan kümeleri birbirinden ayırt etmeye yöneliktir. İran'da etnik ve mezhep ayrıntılarına göre kişi başına gelir verilerinin elde olmadığından, illerin KBGSH'si temel alınmıştır. 2009 yılından İç İşleri Bakanlığı yönergesi ile yapılmakta olan *İran'da Genel Kültür Göstergelerini İnceleme ve Ölçme İzlencesi* (2009-2013)[6], illerin etnik ve mezhep yapılarına ilişkin verileri de içermektedir. Bu çalışmada, söz konusu izlencenin verileri kullanılarak bir ilin sosyokültürel kimliği o ili oluşturan çoğunluğun kimliği eşit tutulmuştur.[7]

5. MODEL TAHMİNİ VE SONUÇLARI

Önceki bölümlerde açıklanan modellerden yola çıkarak ilk dört aşamada İran illerinin tümünde çeşitli dönemler için koşulsuz β, koşullu β ve σ yakınsama modelleri tahmin edilip son aşamada ise küme-içi yakınsama olgusunun varlığına bakılmıştır.

5.1. Koşulsuz β Yakınsaması

Araştırılan dört dönemin tümünde koşulsuz β katsayısını elde etmek için (13) sayılı denklem kullanılmıştır:

$$\frac{1}{T}\ln\left[\frac{y(T)}{y(0)}\right] = a - \frac{1-e^{-\beta T}}{T}\ln\big(y(0)\big) + u_{i,t_0,t_0+T} \qquad (13)$$

Bu dönemler için yapılan dört model tahmininden elde edilen sonuçlar Tablo 2'de özetlenmiştir (tablolarda, bulunan katsayıların altında p-değerleri (tırnak arasında) verilmiştir. Ayrıca, %1, %5 ve %10 aralığında anlamlı olan katsayıları göstermek için sırsıyla bir, iki ve üç yıldız kullanılmıştır. Yıldızı olmayan katsayılar anlamlı değildir).

[6] Tarhe Barrasi va Sanjeshe Shakhesehaye Farhange Omumiye Keshvar
[7] İran'da bölgesel gelir eşitsizliğinin durumu için bkz.: (Doğan & Alizdeh, 2020; Karimi vd. ,2019; Alizadeh, 2017)

Tablo 2. İran'daki İllerin Koşulsuz β Katsayıları

	2000-2013	**2000-2005**	**2005-2013**	**2003-2007**
Koşulsuz *β*	-0,00315	-0,00581	-0,0137	-0,0241

Tablo 2'de gösterildiği gibi koşulsuz β katsayısı tüm dönemler için istatistik açıdan anlamsızdır. Bu bulgular, araştırılan dört dönemin tümünde KBGSH yakınsamasının gerçekleşmediğini göstermektedir. Dolayısıyla koşulsuz β için bulunan değerler araştırılan dönemlerde yoksul ve varlıklı illerin birbirine yakınsamadığını ve ortada olan açığın kapanması yönünde bir eğilimin olmadığını kanıtlamaktadır. Bu sonuçlar İran'da yakınsamayı konu alan birtakım araştırmaların bulgularıyla örtüşürken (Akbari ve Moayyedfar, 2004; Noorbakhsh, 2005; Asgari ve Rahmani, 2005; Dreger vd., 2007) ötekilerin bulgularına uymamaktadır (Rahmani ve Hasanzadeh, 2009; Motafakkerazad vd., 2015).

5.2. Koşullu β Yakınsaması: İller Arası Göçün Etkisi

Bir ülkede koşulsuz β yakınsaması gerçekleşmemişse önleyici şokların ve yapısal farklıkların etkili olduğu sonucuna varılır. Neoklasik öngörülere göre bu şoklar ve yapısal farklılıkların etkisi KBGSH'den çıkarılırsa yakınsama da ortaya çıkar. Bu yakınsamaya koşullu β yakınsaması denir. Göç, alan yazınında yakınsamayı etkileyen en önemli değişkenlerden biri olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada her dönemde net göç oranının değişmediği varsayımından[8] yola çıkarak aşağıdaki model tahmin edilmiştir:

$$\frac{1}{T}\log\left[\frac{y_{i,(t_0+T)}}{y_{i,t_0}}\right] = a_i - \frac{1-e^{-\beta T}}{T}\log\left(y_{i,t_0}\right) + \emptyset_{im} IM_i + u_{i,t_0,t_0+T} \qquad (14)$$

Tablo 3'te bu modelden koşullu β için bulunan sonuçlar özetlenmiştir.

[8] Rahmani & Hasanzadeh (2009) araştırmasında da benzer yöntem kullanılmıştır.

Tablo 3. Göç Değişkeni Modele Eklendikten Sonra İran'ın İllerinde Koşulsuz β Katsayıları

	2000-2013	**2000-2005**	**2005-2013**	**2003-2007**
Koşullu *β*	0,0311***	0,0158	0,0195	0,0277
Net Göç	0,0072*	0,0055***	0,0064**	0,0130**

Elde edilen bulgular 2000-2013 döneminde %9 p-değeri ile koşullu *β* yakınsamasının gerçekleştiğini kanıtlamaktadır. Bu yakınsamanın yıllık hızı 0,0311 büyüklüğündedir. Öteki dönemler için elde edilen koşullu *β* katsayısı artı bir sayı olsa da bu, istatistik bakımdan anlamlı değildir. Net göç değişkenini modele eklemeden, 2000-2013 dönemi için bulunan koşulsuz *β* katsayısının anlamsız olması ve ekledikten sonra anlamlı ve artı bir sayıya dönüşmesi net göçün bu dönemde yakınsamayı olumsuz etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, diğer üç dönemde net göç değişkenini artırmakla koşullu *β* katsayısının koşulsuz *β* gibi anlamsız kalması bu dönemlerde net göçün yakınsamayı etkilemediğini kanıtlamaktadır. Özgen vd. (2010: 537-561) üst-inceleme yöntemiyle göç ve yakınsamayı ele alan araştırmaların bulgularını inceleyerek benzer sonuca varmıştır. Ancak bu sonuçlar Neoklasik öngörülerle çelişmektedir. Neoklasik beklentilere göre emek ve sermaye akışkanlığı yakınsamayı daha da hızlandırmalıdır. ABD ve Japonya örneklerinde yakınsama ve göç arasında ters bir bağlantının varlığını kanıtlayan Shioji (2001: 29-49), Neoklasik modellerle çelişen bu sonuçlara açıklama getirmek adına, göçü nitel ve nicel olarak ikiye ayırmıştır. Bu araştırmanın önsavına göre beşerî sermayenin göçünü yansıtan nitel göç, nicel göçle ters bir yönde yakınsamayı etkilemektedir. Söz konusu araştırmanın sonuçları beşerî sermaye göçünün yakınsama üzerindeki olumsuz etkisini onaylamaktadır. Shioji (2001) araştırmasının bulguları İran örneği için elde edilen benzer ilişkiyi açıklamada yardımcı olabilir. Başka bir deyişle, İran örneğinde göç ile gelir yakınsaması arasındaki ters ilişki genç, eğitimli, deneyimli, başarılı ve girişimci kesimlerin daha yoksul illerden daha varlıklı illere göçmesi ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca, Abramovitz göçün neden olabileceği iki konuya dokunmuştur. Birincisi, göçün kaynağı olan yoksul bölgelerde emek sunusunun esnekliği düşüp göç alan

varlıklı bölgelerde artar. Emek esnekliği ekonominin yükselişe geçtiği dönemlerde artan emek isteminin kolaylıkla karşılanacağını göstermektedir. İkinci konu ise uzun süreli göç sonucu meydana gelen ölçek ekonomileri ile ilişkilidir. Göçün kaynağı olan iller sürekli olarak nüfus kaybı yaşadıklarından büyük ölçekli üretimle bağlantılı olan teknolojileri uygulayamazlar; oysa, göç alan varlıklı iller ölçek ekonomisinin sağladığı bu olanaktan yararlanabilirler (Abramovitz, 1986: 400). İran'ın Maden ve Sanayi Bakanlığı'nın 2010'da yayımladığı istatistikler, en büyük ölçekle üretim yapan devlet ve özel fabrikaların Tahran ve İsfahan gibi büyük şehirlerde bulunduğunu göstermektedir. Noorbakhsh (2005: 481-482) araştırmasında da İran'da sanayi, hizmet ve mali işkollarının dengesiz büyüdüğüne değinmiştir. Sözü edilen makaledeki bilgilere göre bu işkolları Tahran ve İsfahan başta olmak üzere büyük şehirlerin çevresinde gelişmiştir. Bu tartışmalar ölçek ekonomisinin büyük şehirleri ayrıcalıklı duruma taşıdığını göstermektedir.

Batı ülkelerinde bölgeler arası yakınsamayı ele alan araştırmalarda da çelişkili sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin, Barro ve Sala-i-Martin (1990: 27) araştırması ABD eyaletlerinde göçün yakınsamayı olumlu etkilediği ve Persson (1997: 1848-1851) araştırması İsveç'in 21 ilinde bu iki değişken arasında anlamlı ilişkinin olmadığı sonucuna varmıştır.

İran örneğini ele alan birkaç araştırmada da göç ek değişken olarak modellere eklenmiştir. Asgari ve Rahmani (2005: 129) araştırması kişi başına özel mevduat ve iller arası net göç arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu; Araghi ve Rahmani (2011) araştırması ise 2000-2006 döneminde petrol-dışı KBGSH ve göç arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını kanıtlamıştır.

Tablo 3'ün ikinci satırında dört dönem için elde edilen net göç katsayıları verilmiştir. Görüldüğü üzere net göç için artı katsayılar bulunmuştur. Dolayısıyla alt dönemlerin tümünde illere yapılan "net göç", ortalama büyümeyi olumlu etkilemektedir. Bir yandan net göçün 2000-2013 döneminde yakınsamayı 'ortalama' olarak olumsuz etkilemesi, öte yandan ise net göçte artışın büyümeyi 'ortalama' olarak olumlu etkilemesi, bu değişkeninin varlıklı illerin gelirine daha büyük bir oranda katkıda bulunduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, ülkeye bir bütün olarak

bakıldığında, 2000-2013 döneminde göçün, bazı illerin büyüme oranını ötekilere göre daha çok olumlu etkilediği söylenebilir.[9] Sonuç olarak net göç 2000-2013 döneminde ülke çapında büyüme oranını olumlu etkilese de iller arası gelir yakınsamasını olumsuz etkilemiştir (eşitsizliğe neden olan büyüme gerçekleşmiştir).

5.3. Koşullu β Yakınsaması: İllerin Yapısal Özelliklerinin Etkisi

Bu çalışmada göçün etkisi inceledikten sonra etnik, mezhep, coğrafi konum ve petrol üreticisi olmanın, yakınsama üzerindeki etkisine de bakılmıştır. Bunun için yöntem bölümünde açıklandığı gibi söz konusu dört özelliğe göre iller ikişer kümelere bölündü. Bu özellikleri gösteren yapay değişkenler modele eklendikten sonra elde edilen bulgular, koşullu β katsayısının ikili kümelerin hiçbirinde anlamlı olmadığını göstermektedir. Ayrıca, yapay değişkenlerden de yalnız etnik değişkeninin katsayısı anlamlı olduğundan Tablo 4'te sadece etnik modelin sonuçları gösterilmiştir. Tablo 4'te görüldüğü gibi etnik yapay değişkeninin katsayısı yalnızca 2000-2013 ve 2003-2007 dönemleri için anlamlı olmuştur. Bu bulgulara göre Fars etnik gurubunun, çoğunluğunu oluşturduğu iller başka illere göre daha yüksek bir oranla büyümüşlerdir.

Tablo 4. Etnik Yapay Değişken Modele Eklendikten Sonra İran İllerinde Koşulsuz β Katsayıları

	Dönem	**2000-2013**	**2000-2005**	**2005-2013**	**2003-2007**
Fars-Fars yapay değişkeni	**Koşullu β**	0,025	0,0111	0,0019	0,015
	Etnik	-0,020**	-0,0135	-0,0140	-0,0367**

Araştırmanın bir sonraki aşamasında net göç ile yapay değişkenlerin biri modele eklenerek tahminler yapılmıştır. Bu modellerden elde edilen sonuçlar Tablo 5'te özetlenmiştir.

[9] Tahminlerden elde edilen katsayılar ülke çapındaki ortalama katsayılarını göstermektedir; dolayısıyla tüm illerin büyümesinin, net göçten eşit düzeyde etkilendiği anlamına gelmemektedir.

Tablo 5. Net Göç ve Yapısal Özelliklerin Koşullu β Yakınsaması Üzerindeki Etkisi

	2000-2013	**2000-2005**	**2005-2013**	**2003-2007**
Koşullu β	0,042***	0,020	0,016	0,041
Net göç	0,0064**	0,0048	0,006**	0,0107***
Etnik	-0,0081	-0,006	-0,0078	-0,019
Koşullu β	0,0503**	0,028	0,0317	0,0496
Net göç	0,0077*	0,006**	0,007*	0,014*
Mezhep	-0,0174	-0,015	-0,014	-0,027
Koşullu β	0,026	0,014	0,016	0,027
Net göç	0,0073*	0,006**	0,006**	0,013*
Petrol	0,0144	0,013	0,017	-0,0067
Koşullu β	0,0313***	0,0163	0,019	0,032
Net göç	0,0072*	0,005***	0,006**	0,012*
Sınır-Merkez	-0,0003	-0,002	0,0007	-0,021

Tablo 5'te ilk üç satır net göç ile etnik yapay değişkenini, ikinci üç satır net göç ile mezhep yapay değişkenini, üçüncü üç satır net göç ile petrol illerini belirleyen yapay değişkeni, dördüncü üç satır ise net göç ile sınır-merkez illerini belirleyen yapay değişkeni modele ekildikten sonra kestirimden elde edilen sonuçları göstermektedir. Görüldüğü gibi tahmin edilen koşullu β katsayıları, yalnız 2000-2013 dönemi için anlamlıdır. Net göç tek başına modele eklendiğinde koşullu β katsayısı 0,0311 (artı ve anlamlı bir sayı) olarak bulunmuştur. 2000-2013 dönemi için Tablo 3'te özetlenen bu sonuçları Tablo 5'te özetlenen koşullu β katsayıları ile karşılaştırıldığında etnik ve mezhep etkenlerinin yakınsama üzerindeki olumsuz etkileri ortaya çıkar. Bunun nedeni Fars ve Şii çoğunluğunu barındıran illerin petrol gibi rantların dağılımından daha çok pay aldıkları, ölçek ekonomisi vb. nedenler olabilir. Net göç ile Fars-Fars olmayan etnik yapıyı yansıtan değişken birlikte modele eklendiğinde 2000-2013 döneminde yakınsama hızı 0,0311 düzeyinden 0,042 düzeyine yükselir. Bu da net

göçün etkisi çıkarıldığında, etnik açıdan azınlık olmanın yakınsama üzerindeki olumsuz etkisini göstermektedir. Benzer durum, illerin mezhep yapısını yansıtan yapay değişken ile net göç değişkeni birlikte modele eklendiğinde görülmektedir. Bu kez koşullu β katsayısı 0,0311'den 0,0503 düzeyine ulaşmakla Sünni illerin daha varlıklı Şii illere yakınsamasındaki zorlukları yansıtmaktadır. Sınır yapay değişkeni net göçle birlikte modele eklediğinde koşullu β katsayısında küçük bir artış görülmektedir. Ayrıca yeni değişkenleri modele eklemekle alt dönemlerde koşullu β katsayılarının anlamlı olmaması, araştırılan dönemlerde bu değişkenlerin yakınsamayı etkilemediğini kanıtlamaktadır.

Tablo 5'te özetlenen başka önemli bir bulgu ise illere yapılan net göçün büyüme üzerindeki olumlu etkisidir. Başka bir deyişle, tüm dönemlerde ve her dört modelde net göçteki artış büyüme oranını da artırır. Tablo 3'te tartışıldığı gibi net göçün yakınsama üzerindeki ters ve büyüme üzerindeki olumlu etkisi, Neoklasik öngörülere karşın, Şii, Fars ve merkezde olan varlıklı illerin en az Sünni, etnik azınlık ve sınırdaki daha yoksul iller kadar göçten yaralandığını göstermektedir.

Öteki önemli sonuç, net göç etkisi sabitleştiğinde mezhep ve etniğin büyümeyi etkilemeyip yakınsamayı olumsuz etkilemesidir. Dolayısıyla net göçün etkisi çıkarıldığında mezhep ve etnik çeşitliliği ülkenin ortalama büyümesini etkilemese de eşitsizliği artırmıştır.

Bir sonraki aşamada, net göç ve yapay değişkenlerin hepsi birlikte modele eklenerek kestirim yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar koşullu β katsayısının yalnız 2000-2013 döneminde anlamlı olduğunu göstermektedir. Tablo 6'da bu dönem için elde edilen sonuçlar özetlenmiştir.

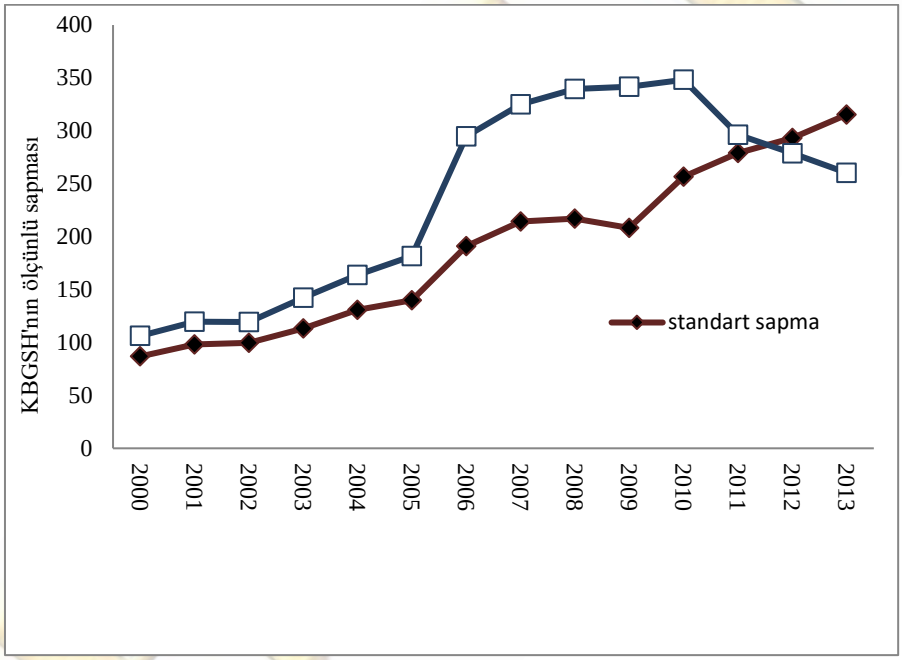
Tablo 6. Net Göç ve İllerin Yapısal Özelliklerini Gösteren Tüm Yapay Değişkenler Birlikte Modele Eklendikten Sonra Elde Edilen Koşullu β Katsayısı

Koşullu β	**Net göç**	**Etnik**	**Mezhep**	**Petrol**	**Sınır-merkez**
0,057**	0,0062*	-0,011	-0,015	0,012	0,0033

Tablo 6'da gösterildiği gibi illerin yapısal özelliklerini belirleyen beş değişken eşzamanlı modele eklendiğinde koşullu β yakınsamasının değeri 0,057 düzeyine ulaşmıştır. Ayrıca net göçün katsayısı önceki tablolarda olduğu gibi artı ve düşük bir sayıdır. Öteki değişkenlerin hiçbiri için anlamlı katsayılar elde edilememiştir.

5.4. İller Arası σ Yakınsaması

σ Yakınsaması oranını elde etmek için (11) sayılı denklemde gösterildiği gibi KBGSH logaritmasında yaşanan ölçünlü sapma incelenmiştir. Şekil 1'de İran'daki illerin KBGSH'sinin nüfus ağırlıksız ve nüfus ağırlıklı ölçünlü sapması gösterilmektedir.

Şekil 1. İran İllerinde KBGSH'nın Nüfus Ağırlıksız ve Nüfus Ağırlıklı Ölçünlü Sapması (Bin Toman)

Şekilde görüldüğü gibi petrol dışı gerçek KBGSH'lerin ölçünlü sapmasının büyüklüğü 2000 yılında 87 bin toman (İran para birimi) iken sürekli artarak 2013 yılında bunun yaklaşık dört katına yükselmiştir. Khatami döneminde (2000-2005) sürekli ve göreli olarak daha ılımlı bir artış görülürken Ahmadinejad döneminde (2005-2013) daha hızlı artışlar ve yavaşlamalar gözlemlenmektedir. En hızlı artış petrol fiyatlarının zirve yaptığı 2003-2008 döneminde meydana gelmiştir. Petrol fiyatlarının düşüş yaşadığı 2008 ve 2009 yıllarında ölçünlü sapmada bir yavaşlama görülmektedir; buna karşılık 2010'dan sonra artan ekonomik yaptırımlarla birlikte ölçünlü sapma da

artmıştır. Sonuç olarak, dönemin tümünde ve incelenen öteki üç alt dönemde σ ıraksaması gerçekleşmiştir. Petrol gelirleri ile σ yakınsaması arasındaki gözlemlenen ters bağlantı, doğal kaynaklar üzerinden rant arama olgularının sonuçlarını anımsatmaktadır (Doğan ve Alizadeh, 2020). Rant alan yazınına göre kamu kararlarını etkilemede daha etkin olan ayrıcalıklı kesimler petrol gibi doğal kaynaklardan daha fazla pay alabilirler (Torvik, 2002: 455-458). σ yakınsamasını ele araştırmalar bölgelerin nüfus ağırlığını göz ardı etmişlerdir. Dolayısıyla, örneğin yaklaşık 15 milyon nüfusu olan Tahran gibi bir ilin eşitsizlik ve yakınsamada olan ağırlığı yaklaşık 30 kat daha küçük olan İlam gibi bir il ile eşit tutulmuştur. σ yakınsamasını daha ayrıntılı irdelemek adına illerin nüfus ağırlığı da hesaba katılarak KBGSH'lerin nüfus ağırlıklı ölçünlü sapmaları elde edilmiştir. Şekil 2'de gösterildiği gibi illerin nüfusu hesaba katıldığında KBGSH'lerin ölçünlü sapması 2000 yılında daha yüksek bir düzeyden başlar ve 2012 yılına değin öteki eğrinin üzerinde seyreder. Dolayısıyla, 2000-2011 döneminde nüfus ağırlıklı eşitsizlik daha yüksek bir düzeydedir. Bu sonuç, ülke nüfusunun çarpıcı bir oranının uç KBGSH düzeylerinde yaşadıklarını göstererek[10] gelir kutuplarının oluştuğuna dair ip uçları vermektedir.[11] Khatami döneminde (2000-2005) nüfus ağırlıklı ölçünlü sapma sürekli ve göreli olarak daha ılımlı bir hızla artmıştır; oysa, Ahmadinejad döneminde önce hızlı yükseliş, sonra yavaşlama ve sonunda düşüş meydana gelmiştir. Hızlı yükseliş petrol fiyatlarının zirvede olduğu 2005-2007 dönemine denk gelmektedir. 2008-2010 yıllarında bir yavaşlama meydana gelip 2010-2013 aralığında yaptırımların artması ve doğrudan yardımların[12] başlamasıyla hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Petrol gelirlerinde gerçekleşen artışların sonucu yükselen ve yaptırımlar ile 2010'dan başlayan doğrudan yardımların etkisinde inişe giren nüfus ağırlıklı ölçünlü sapma, varlıklı illerin, petrol gelirlerinden daha çok yararlandığını ve ekonomik yaptırımlardan daha olumsuz etkilendiklerini kanıtlayabilir.[13]

[10] İran örneğinde gelir kutuplaşmasını değişik bir açıdan incelemek için bkz.: Noorbakhsh (2005: 482-488).
[11] Bir toplumda alt kümelerin özelliğine göre kutuplaşmanın ölçümü için bkz.: (Esteban & Ray, 1994: 819-851).
[12] 2010 yılından başlayarak Ahmadinejad hükümeti kişi başına aylık 45500 toman doğrudan yardımlar politikasını uygulamıştır. Resmi istatistiklere göre 2011 yılında İran nüfusunun %96'sı bu yardımlardan yararlanmaktaydı. Bugüne değin süregelen doğrudan yardımların nominal değerinde bir artış olmadığından yüksek enflasyon etkisinde giderek gerçek değeri düşmüştür; oysa, araştırmalara göre nakit yardımlar 2010-2013 döneminde yoksulluk ve eşitsizlik oranlarını sert bir biçimde düşürmüştür (Enami vd., 2019: 1-26).
[13] İran'da rant ve kümeler-arası gelir eşitsizliğini inceleyen Doğan ve Alizadeh (2020) araştırması da benzer sonuçlara varmıştır.

5.5. Küme-İçi Yakınsama Ve Yoksulluk Döngüleri

Bu aşamaya değin ülkenin bütününde göç, mezhep, etnik, coğrafi konum ve petrol üreticisi olmanın gelir yakınsaması üzerindeki etkisi incelenmiştir. Makalenin ilerleyen bölümlerinde İran'ın illerinde oluşan alt kümelerde yakınsama olgularının varlığı sınanmıştır.

Yakınsama araştırmaları genellikle KBGSH'nin büyümesi ile bu değişkenin gecikmeli büyüklüğü arasındaki ilişkiyi irdeler. Şekil 2 (ek bölümüne bakınız), İran illerinin 2000-2013 dönemindeki ortalama KBGSH büyümesi ile 2000 yılının (başlangıç yılının) KBGSH arasındaki bağlantıyı göstermektedir.[14] Baumol (1986: 1080) benzer ilişkiyi dünyanın değişik ekonomilerinden oluşan bir küme için incelemiştir. Şekil 1'de belirlendiği gibi üst-sağda olan illerin çoğu merkez illerden oluşmaktadır. Bunlar, genel olarak mezhep bakımından Şii ve etnik bakımından Fars çoğunluğunu içeren illerdir.[15] Tersine alt-solda olanların çoğu sınır ve azınlık illeridir. Bu şekilde üç il kümesini ayırt edebiliriz. Daha varlıklı olan birinci kümenin çoğunluğunu Şii ve Fars[16], ikinci kümenin çoğunluğunu Şii ve etnik azınlıklar[17], üçüncü kümeyi[18] ise en yoksul olan etnik azınlıklar oluşturmaktadır. Ayrıca üçüncü küme azınlık etnik yapısı dışında Sünni nüfusun yoğunlukta olduğu illerin tümü ile beş sınır ilini de içermektedir. Şekil 2'de görüldüğü gibi bu yoksul sekiz ilden yedisi yaklaşık doğrusal ve eksi eğimi olan bir eğri üzerindedir. Bu özellik, daha yoksul illerin KBGSH'lerinin birbirlerine yaklaşarak bir yoksul iller kümesi oluşturur.

Şekil 2'de (ek bölüme baknız), 2000-2013 döneminin verileri kullanılarak açıklanan işlemin benzeri alt dönemler için de yapılabilir. Khatami dönemindeki KBGSH'nin başlangıç yılı ve büyümesi arasındaki ilişkiyi gösteren Şekil 3'te (ek bölüme baknız), 2000-2013 dönemi için saptanan olgunun benzeri görülmekle birlikte birtakım ılımlı değişiklikler de göze çarpmaktadır. Birinci ayrıntı bu dönemde gelirin

[14] Gösterim sorunlarından dolayı %31 oranla öteki illere göre sert biçimde daha yüksek oranla büyüyen Bushehr ilinin büyüme oranı 1/10'a çarpılmıştır.
[15] İstatistiklere göre Tahran, Merkezi ve Qazvin gibi illerde önemli Türk nüfusu da yaşamaktadır. Bkz.: (Shoraye Farhange Umumiye Keshvar, 2009-2013).
[16] Birinci küme Bushehr, Yazd, Semnan, Qazvin, İsfahan, Tehran, Hormozgan ve Merkezi illerinden oluşmaktadır.
[17] İkinci küme Ardebil, Zangan, Qum, Kermanshah, Hamadan, Kerman, Gilan, Khorasan, Fars, Khuzestan, ve Doğu Azerbaycan illerini kapsamaktadır.
[18] Üçüncü küme Sistan ve Baluchesatan, Kürdistan, Gülistan, İlam, Batı Azerbaycan, Kohkiluye ve Boyerahmad, Lorestan ve Chahar Mahale Bakhtiyari illerini içermektedir.

artmasıyla ortalama büyümenin ılımlı yükselişidir. Dolayısıyla bu dönemde illerin hepsi 2000-2013 dönemine göre daha yüksek bir hızla büyümüşler ancak varlıklı iller yoksul olanlara göre bu büyümeden daha çok yararlanmışlardır. Böylelikle, Khatami döneminde büyümenin yanı sıra KBGSH ıraksamasının da gerçekleştiği gözlemlenmektedir. İkinci ayrıntı ise, Şekil 2'de iki ayrı orta ve düşük gelir kümelerini oluşturan illerin Şekil 3'te iç-içe girmesidir. Dolayısıyla, Şekil 3 üç il kümesi yerine iki yoksul ve varlıklı il kümelerini göstermektedir.

Şekil 4 (ek bölüme baknız), Ahmadinejad döneminde KBGSH'nin 2005 başlangıç yılındaki büyüklüğü ile bu dönemdeki ortalama büyümesi arasındaki ilişkiyi göstermektedir.[19] Bu şekilde görüldüğü üzere Ahmadinejad döneminde birkaç ilin KBGSH'sinin büyümesi sıfıra yaklaşmıştır. Ayrıca önceki şekillerde belirlenen yoksul iller, şeklin sol-alt bölümünde ve daha varlıklılar, şeklin sağ-üst bölümündedir ancak bu iki küme arasında belirgin bir sınır yoktur.

Şekil 5'te (ek bölüme baknız) gösterildiği üzere petrol gelirlerinin arttığı yıllarda daha varlıklı iller daha yüksek bir hızla büyümüşler. Bu dönemde konum olarak İran'ın merkezinde ve etnik-mezhep olarak genelde Şii-Fars yapısı olan iller daha yüksek bir oranla büyümüşlerdir. Orta ve en az KBGSH'si olan il kümeleri yine alt-solda ve birbirlerine yakın bir durumda görülmektedirler.

(Şekil 2, 3, 4 ve 5'in yeri; şekiller için ek bölümüne bakınız.)

Şekil 2, 3, 4 ve 5'te gösterildiği gibi Baumol araştırmasının bulgularıyla benzer durumlar İran illerinde de gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, araştırılan dönemde ülkenin ortalama gelirinin altında ve üstünde olan illerden iki yoksul ve varlıklı alt kümeler tanımlanmıştır. Dolayısıyla bu aşamada önce açıkladığımız yapısal özellikler dışında gelir düzeyi temel alınarak iki gelişmiş ve gelişmemiş küme de oluşturulmuştur. Tablo 7'de bu kümeler için elde edilen koşullu ve koşulsuz β katsayıları özetlenmiştir.

[19] Şekil 4'te illerin durumu daha kolaylıkla ayırt edilsin diye belirgin bir arayla yüksek büyüme oranı olan Yazd ve Bushehr illerinin büyüme katsayıları 1/10'a çarpılmıştır.

Tablo 7. İran'da Değişik İl Kümelerinde Koşullu ve Koşulsuz β Yakınsaması

	Dönem	2000-2013	2000-2005	2005-2013	2003-2007
Sınır	**Koşulsuz β**	-0,007	-0,006	-0,030	-0,012
	Koşullu β	0,030	-0,003	0,015	0,007
	Net göç	0,008	0,001	0,009	0,006
Merkez	**Koşulsuz β**	0,002	-0,002	0,001	0,063
	Koşullu β	0,033**	0,047***	0,028	-0,021
	Net göç	0,007*	0,010**	0,005**	0,018**
Fars	**Koşulsuz β**	0,030	0,0245	-0,03	0,035
	Koşullu β	0,019	0,04	0,01	0,08
	Net göç	0,014*	0,015**	0,01**	0,02***
Fars olmayan	**Koşulsuz β**	0,02***	0,003	0,028***	0,002
	Koşullu β	0,020	0,0006	0,018	0,01
	Net göç	-0,001	-0,001	-0,002	0,004
Şii	**Koşulsuz β**	-0,002	-0,0005	-0,02	-0,02
	Koşullu β	0,044**	0,03	0,02	0,06
	Net göç	0,008*	0,007**	0,007*	0,02*
Petrol üreticisi olmayanlar	**Koşulsuz β**	0,004	-0,005	0,006	-0,02
	Koşullu β	0,023**	0,0124	0,019	0,026
	Net göç	0,004**	0,004	0,003	0,012**
Gelişmiş	**Koşulsuz β**	0,246	0,022	-0,011	0,043
	Koşullu β	0,073	0,071	0,037	0,114
	Net göç	0,013*	0,016**	0,011**	0,0223***
Gelişmemiş	**Koşulsuz β**	0,033**	0,0098	0,041*	-0,0002
	Koşullu β	0,031**	0,012	0,027**	0,015
	Net göç	-0,0006	0,001	-0,003	0,006

Tablo 7'de gösterildiği gibi sınır illerinden oluşan kümede koşullu ve koşulsuz β yakınsaması gerçekleşmemiştir. Ayrıca bu kümede göç değişkeninin katsayısı anlamlı olmamıştır. Sınırda olmayan illerden oluşan kümede de yalnız 2000-2013 ve 2005-2013 dönemlerinde sırasıyla 0,033 ve 0,047 oranında koşullu yakınsama

gerçekleşmiştir. Sınır illerindeki kümeden elde edilen sonuçlara karşın merkezde olan illerin kümesinde göç değişkeni büyümeyi olumlu etkilemiştir. Dolayısıyla sınır-merkez ikili kümelerinde yalnız 2000-2013 döneminde daha varlıklı olan merkez kümedeki illerin gelirleri net göç etkisini çıkardıktan sonra birbirine yakınsamıştır.

Elde edilen bulgulara göre çoğunluğunu Farsların oluşturduğu il kümesinde koşulsuz ve koşullu yakınsama gerçekleşmeyip illere yapılan net göçte artış ise kümenin ortalama büyümesine ivme vermiştir. Çoğunluğunu Fars olmayan etnik azınlıkların oluşturduğu kümede 2000-2013 ile Ahmadinejad dönemi (2005-2013) için koşulsuz β katsayısı sırasıyla 0,028 ve 0,02 elde edilmiştir. Bulgular etnik azınlıklar kümesinde küme-içi yakınsamanın gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca net göç modele eklendikten sonra elde edilen koşullu β katsayıların hiçbiri anlamlı olmamıştır. Bu sonuç, Fars olmayan kümede 2000-2013 ve 2005-2013 döneminde göç ile yakınsama arasındaki doğrudan ilişkinin varlığını kanıtlamaktadır. Başka bir deyişle, sözü edilen iki dönemde çoğunluğunu etnik azınlıkların oluşturduğu illere yapılan net göç etnik azınlık kümesi içinde yakınsamayı tetiklemiştir. Böylece, etnik azınlıkların başat Fars etniğine göre ortalama olarak daha yoksul olduğu bilgisi (Alizadeh, 2017: 254-257) göz önünde bulundurulduğunda, etnik özelliğe göre yoksullar kümesinin oluştuğu sonucuna varılır. Dolayısıyla Neoklasik öngörülere karşın düşük geliri olan etnik azınlıklar yoksulluk kısır döngüsünü kırarak varlıklı iller kümesine yükselmede başarısız olmuşlardır. Sonuçlar 'azgelişmişlik tuzağı'[20] olgusunun ülke çapında gerçekleştiğini kanıtlar niteliktedir. Az gelişmişlik tuzağı ve yoksulluk kısır döngülerinin oluşma nedenleri arasında hükümetlerin makro-ekonomik politikaları (Abunuri ve Khoshkar, 2007: 65-95; Alipour vd., 2016, 20-25), beşerî sermayenin göçü (Shioji, 2001: 29-49) ve göç sonucu meydana gelen ölçek ekonomisinin olumsuz etkileri (Kaldor, 1970: 340) sayılabilir. Bu küme için elde edilen başka önemli bir sonuç net göç katsayılarının anlamsız olmasıdır. Net göç ve büyüme arasındaki bu ilişkinin nedeni azınlıkların yaşadığı illerden öteki illere yapılan göç sonucu sermaye-emek oranının artması olabilir.

[20] Underdevelopment Trap

Bir sonraki aşamada üç Sünni il listeden çıkartılarak Şii il kümesi oluşturulmuştur. Bu yeni kümede ülke çapında olduğu gibi (Tablo 3) koşulsuz β yakınsaması gerçekleşmemiştir. Ayrıca, net göç değişkeni modele eklendikten sonra elde edilen koşullu β katsayısı ülke çapında olduğu gibi (Tablo 4) yalnız 2000-2013 dönemi için anlamlı olmuştur; oysa, bu kez koşullu β katsayısı 0,0311 yerine 0,044'e yükselmiştir. Başka deyişle, göç etkisi modelden çıkarıldığında 2000-2013 döneminde Şii illerin yakınsadığı kişi başına gelirden Sünni iller ıraksamışlardır.

Şii kümesi için elde edilen sonuçların benzeri petrol üreticisi olamayan iller kümesi için de bulunmuştur ancak bu kez 2000-2013 döneminin koşullu β katsayısı 0,023 büyüklüğündedir. Ayrıca, bu yeni kümede net göç yalnız 2000-2013 döneminde büyümeyi olumlu ve anlamlı etkilemiştir.

Son olarak ülkenin 2000-2013 dönemindeki ortalama gelirinin üzerinde veya altında olma özelliğine göre İran illeri iki gelişmiş ve gelişmemiş kümeye bölündü.[21] Elde edilen sonuçlara göre 11 ilden oluşan gelişmiş kümede koşulsuz ve koşullu yakınsama gerçekleşmemiştir. Ayrıca bu kümede araştırılan dört dönemin hepsinde net göç ve büyüme arasında doğrudan ve anlamlı bir bağlantının olduğu kanıtlanmıştır. Öteki 17 ilden oluşan daha az gelişmiş kümede 2000-2013 ve 2005-2013 dönemlerinde sırasıyla 0,033 ve 0,041 hızında koşulsuz yakınsama gerçekleşmiştir. Net göç değişkeni modele eklendikten sonra da bu dönemlerde yakınsamanın varlığı saptanmıştır; yalnız bu kez bulunan β katsayılarında düşüş görülmektedir. Özellikle 2005-2013 dönemindeki düşüş bu kümedeki illere net göçün küme-içi yakınsama üzerindeki kolaylaştırıcı etkisini belirtmektedir. Üstelik, net göç değişkeni için elde edilen sonuçlar bu kümede göçün büyümeyi anlamlı bir biçimde etkilemediğini göstermektedir. Gelişmiş ve gelişmemiş il kümeleri için bulunan bu sonuçlar İran'da yoksul illerin azgelişmişlik tuzağını kırarak üst sınıf kümeye geçmede karşılaştıkları zorunlukları kanıtlamaktadır. Yoksulluğun kısır döngüsünü meydana getiren güçler arasında devletin makro-ekonomik politikaları, beşerî sermayenin göçü ve ölçek ekonomisi sayılabilir. Son olarak varlıklı illerin ayrıcalıklı durumlarını korumalarındaki başarıları ve yoksul kesimlerin kendini yineleyen döngülerden

[21] İsfahan, Bushehr, Tahran, Semnan, Fars, Qazvin, Kerman, Mazandaran, Markazi, Hormozgan ve Yazd olmak üzere 11 il gelişmiş iller kümesini ve öteki 17 il gelişmemiş iller kümesini oluşturmaktadır.

kaçmada başarısızlıkları rant kuramının öngörüleri ile bağlantılı olabilir: daha etkin kesimler ekonomideki dağılım süreçlerini etkileyerek ayrıcalıklı durumlarını korurlar (Shughart, 2003: 441-452; Doğan ve Alizadeh, 2020).

6. SONUÇ

Bu araştırmada Barro ve Sala-i-Martin'in koşullu ve koşulsuz β ve σ yakınsama modellerinden yola çıkarak İran'da değişik il kümelerinde yoksulluk döngülerinin oluşup oluşmadığı incelenmiştir. Bu amaçla, İran illerinin kesit-verileri kullanılarak NLS yöntemi ile 2000-2013 ve üç alt dönemi için çeşitli modeller tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre araştırılan dört dönemin hiçbirinde İran illerinin gerçek kişi başına GSH'sında koşulsuz β yakınsaması gerçekleşmemiştir. Koşullu β yakınsamasını irdelemek için ilk başta etnik, mezhep, coğrafi konum ve petrol üreticisi ili olma özelliklerinin etkisi yapay değişkenlerle sabitleştirilmiştir. Model kestiriminden elde edilen sonuçlar, koşulsuz β katsayısının anlamlı olmadığını kanıtlamaktadır. Net göç değişkeni modele eklendikten sonra elde edilen sonuçlar, koşullu β katsayısının artı ve anlamlı bir büyüklük olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, Neoklasik modellerin öngörüsüne karşın, illere net göçü yakınsamaya değil ıraksamaya yol açmıştır. Net göç dışında mezhepsel veya etnik yapıyı yansıtan yapay değişkenler modele eklendiğinde koşullu β katsayısında bir artış gözlemlenmiştir. Bu sonuç, net göç sabitleştiğinde etnik ve mezhep çeşitliliğinin yakınsamayı olumsuz etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, araştırılan dört dönemin tümünde σ ıraksamasının gerçekleştiği saptanmıştır. Son aşamada ise İran'da değişik il kümeleri içinde yakınsamanın ve yoksulluk kısır döngülerinin varlığı irdelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, sınır il kümesinde koşullu yakınsamanın yaşandığını kanıtlamaktadır. Çoğunluğunu Fars olmayan etnik azınlıkların oluşturduğu kümede, Ahmadinejad döneminde küme-içi yoksulluk döngülerinin oluştuğu kanıtlanmıştır. Ayrıca göç etkeni, Neoklasik öngörülere karşın, mezhep ve etnik azınlık kümelerinde yoksulluğu daha da derinleştirmiştir. İran illeri iki gelişmiş ve gelişmemiş alt kümeye bölündüğünde gelişmiş kümede gelir yakınsamasının gerçekleşmediği, gelişmemiş kümede ise 2000-2013 ile 2005-2013 dönemlerinde koşullu ve koşulsuz yakınsamanın meydana geldiği kanıtlanmıştır. Bu sonuçlar, göreli olarak daha yoksul olan Sünni, etnik azınlık, sınırda bulunan ve gelişmemiş il kümelerinde kendini kısıtlayan

yoksulluk döngülerinin ve azgelişmişlik tuzağının oluştuğunu göstermektedir. Üstelik, varlıklı il kümelerinin ayrıcalıklı durumlarının sürmesi ve yoksul il kümelerinin gelirinde ilerlemenin gözlemlenmesi rantçılık kuramının öngörüleri ile de bağlantılı olabilir: Bu kurama göre, daha etkin toplumsal kesimler farklı siyasal, ekonomik ve yasal araçları kullanarak kendi ayrıcalıklı durumlarını korumaya çalışırlar.

Daha yoksul olan Sünni ve etnik azınlıkların çoğu ülkenin sınır illerinde yaşamaktadırlar. Dolayısıyla, komşu ülkelerle ekonomik ilişkiler bu illerin ekonomik durumuna katkıda bulunarak ülkede gelir eşitsizliğinin azalmasına neden olabilir. Ayrıca petrol gelirleri başta olmak üzere kaynakların daha demokratik yöntemlerle yeniden dağılması ayrıcalıklı olan kesimlerin rant olanaklarını kısıtlayarak yoksulluk döngülerini kırılmada yardımcı olabilir.

Gelecek araştırmalarda, İran'da yoksulluk döngülerini ve gelir dağılımını daha ayrıntılı biçimde irdelemek için köy-kent, erkek-kadın, çeşitli yaş grupları ve değişik işkolları kümelerinde gelir yakınsaması incelenebilir. Araştırılması gereken başka konu, likidite, enflasyon, faizler, döviz kuru ve kamu harcamaları gibi makroekonomik değişkenlerin yoksulluk ve gelir dağılımı üzerine etkisini incelemektir. Söz konusu makroekonomik siyasetler, rantçılık girişimlerine ortam sağlayarak yoksulluk döngülerinin sürmesine neden olabilirler. Son olarak, İran ekonomisinin başka önemli özelliği karşılaştığı değişik ekonomik yaptırımlardır. Bu yaptırımlar farklı kümelerin ortalama gelirini eşit düzeyde etkilemeyebilir. Gelecek araştırmalar yaptırımların çeşitli kümelerin gelir düzeyi üzerindeki etkilerini inceleyebilirler.

KAYNAKÇA

Abramovitz, M. (1986), "Catching up, Forging ahead, and Falling behind", *The Journal of Economic History*, 46(2): 385-406.

Abunuri, E.ve Khoshkar, A. (2007), "İran'da Makroekonomik Değişkenlerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi" (Farsça), *Majalleye Tahghighate Eghtesadi*, 41(6): 65-95.

Akbari, N. ve Moayyedfar, R. (2004), "İran İlleri Arasında Gelir Yakınsaması: Uzamsal Ekonometri Yaklaşımı" (Farsça), *Faslanameyeh Pajuheshhaye Eghtesadi*, 4(3):1-13.

Alipour, M. S., Hakimipoor, N., Alahrezaee, A., Faramarzi, A. ve Shabbak, A. (2016), "The Effect of Government Size on Inequality in Iran", *International Journal of Research and Reviews in Applied Sciences*, 26(1): 20-25.

Alizadeh, N. (2017), "İran'da Etnik, Mezhepsel ve Uzamsal Etmenlerin Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkisi" (Farsça), *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2): 245-263.

Alizadeh, N. (2020), The Historical Sociology of National Development Planning in Iran: Ideology, Rent and Contingencies Matter, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(2): 1237-1257.

Andrés, J., Domenech, R. and Molinas, C. (1996). Macroeconomic Performance and Convergence in OECD Countries, *European Economic Review*, 40(9):1683-1704.

Araghi, K. M. and Rahmani, T. (2011), "Regional Economic Growth, Migration, and Convergence in Iran", *Conference on Interdisciplinary Business Research*, Erişim: http://ssrn.com/abstract=1867846.

Asgari, H. ve ,RahmaniT) .2005 ,("İran'da Devlet Politikalarının İller-arası Özel Mevduat Yakınsaması Üzerindeki Etkisi" (Farsça), *Majalleye Tahghighat Eghtesadi*, 40(2): 129-154.

Barro, R. J. and Sala-i-Martin, X. (1990), "Economic Growth and Convergence across the United States" (No. w3419), *National Bureau of Economic Research*, 1-61.

Barro, R. J. and Sala-i-Martin, X. (1991), "Convergence across States and Regions", *BPEA*, 22(1): 107-182.

Barro, R. J. and Sala-i-Martin, X. (1992), "Convergence", *Journal of Political Economy*, 100(2): 223-251.

Baumol, W. J. (1986), "Productivity Growth, Convergence and Welfare: What the Long-run Data Show", *American Economics Review*, 76(5): 1072-1085.

Charbit, Y., & Virmani, A. (2002), The political failure of an economic theory: Physiocracy. *Population*, 57(6): 855-884.

Doğan, M. K. ve Alizadeh, N. (2020), "İran'da Rant Üretici Politikaların Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkilerinin Etnik, Mezhepsel ve Bölgesel Özelliklere Göre İncelenmesi", *SBF Dergisi*, 75(1): 163-191.

Dreger, Ch., Rahmani, T. and Eckey, H. (2007), "Economic Convergence and Rent-seeking in Iran", no.741, *DIW Discussion Papers*, 1-25.

Enami, A., Lustig, N., and Taqdiri, A. (2019), "Fiscal Policy, Inequality, and Poverty in Iran: Assessing the Impact and Effectiveness of Taxes and Transfers", *Middle East Development Journal*, 11(1): 1-26.

Esteban, J. and Ray, D. (1994), "On the Measurement of Polarization", Econometrica: *Journal of the Econometric Society*, 62(4): 819-851.

Feigenbaum, H. B., and Henig, J. R. (1997), "Privatization and Political Theory", *Journal of International Affairs*, 50(2): 338-355.

Inada, K. (1963), "On a Two-sector Model of Economic Growth: Comments and Generalization", *Review of Economic Studies*, 30(2): 119–120.

Islam, N. (2003), "What have We Learnt from the Convergence Debate?", *Journal of Economic Surveys*, 17(3): 310-313.

İran'ın İstatistik Merkezi (2018), Erişim: https://www.amar.org.ir/دادهها-و-اطلاعات-آماری

İran'ın Maden ve Sanayi Bakanlığı İstatistikleri (2018), Erişim: https://bit.ly/30QAVyD

İran'ın Merkez Bankası (2018), Erişim: https://www.cbi.ir/section/1372.aspx

Johnson, J. (1966), "The Role of Spending in Physiocratic Theory", The Quarterly Journal of Economics, 80: 616-632.

Kaldor, N. (1970), "The Case for Regional Policies", Scottish Journal of Political Economy, 17(3): 337-348.

Karimi, M. Sh., Karamelikli, H. and Heidarian, M. (2020), "Impact of an Economic Development Plan on Regional Disparities in Iran", *Area Development and Policy*, 5(1): 75-88.

Lindberg, E. (2007), "Mercantilism and Urban Inequalities in Eighteenth-Century Sweden", *Scandinavian Economic History Review*, 55(1): 1-19.

McLellan, D. (2000), *Karl Marx: Selected Writings* (New York: Oxford University Press).

Milanovic, B. (2015), "After the Wall Fell: The Poor Balance Sheet of the Transition to Capitalism", *Challenge*, 58 (2): 135–138.

Motafakkerazad M. A., Ranjpour, R. Tikanlu, Z. K. ve Heydariani, L. Gh. (2015), "2000-2008 Döneminde İran'da İller Arası Ekonomik Yakınsamanın İncelemesi" (Farsça), *Pajuheshnameye Eqtesade Kalan*, 10(19): 141-168.

Neill, T. P. (1948), "Quesnay and Physiocracy", Journal of the History of Ideas, 9(2): 153-173.

Noorbakhsh, F. (2005), "Spatial Inequality, Polarization and Its Dimensions in Iran: New Empirical Evidence", *Oxford Development Studies*, 33(3-4): 473-491.

O'Rourke, K. H. (1999), "Economic Integration and Convergence: an Historical Perspective", *Journal of Economic Integration*, 14(2): 133-168.

Osterloh, S. (2012), "Words Speak Louder than Actions: The Impact of Politics on Economic Performance", *Journal of Comparative Economics*, 40(3): 319-322.

Ozgen, C., Nijkamp, P. and Poot, J. (2010), "The Effect of Migration on Income Growth and Convergence: Meta-Analytic Evidence". *Papers in Regional Science*, 89(3): 537-561.

Persson, J. (1997), "Convergence across the Swedish Counties, 1911–1993", *European Economic Review*, 41(9): 1835-1852.

Rahmani, T. ve Hasanzadeh, E. (2011), "İran'da Göçün Bölgesel Büyüme ve Yakınsama Üzerine Etkisi" (Farsça), *Faslnameye Tahqiqat Modelsaziye Eqtesadi*, 2(5): 1-19.

Sala-i-Martin, X. (1996), "The Classical Approach to Convergence Analysis", *The Economic Journal*, 106(437): 1020-1022.

Schumpeter, J. A. (1934/2008), *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*, (New Brunswick ve Londra: Transaction Publishers).

Shioji, E. (2001), "Composition Effect of Migration and Regional Growth in Japan", *Journal of the Japanese and International Economies*, 15(1): 29-49.

Shoraye Farhange Umumiye Keshvar (2009-2013), *İran'da Genel Kültür Göstergelerinin İnceleme ve Ölçme İzlencesi (طرح بررسی و سنجش شاخص‌های فرهنگ عمومی کشور)*, (Tahran: Ketabe Nashr).

Shughart, W. F., Tollison, R. D. ve Yan, Zh. (2003), "Rent Seeking into the Income Distribution", *Kyklos*, 56(4): 441-456.

Solow, R. M. (1956), "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1): 65-94.

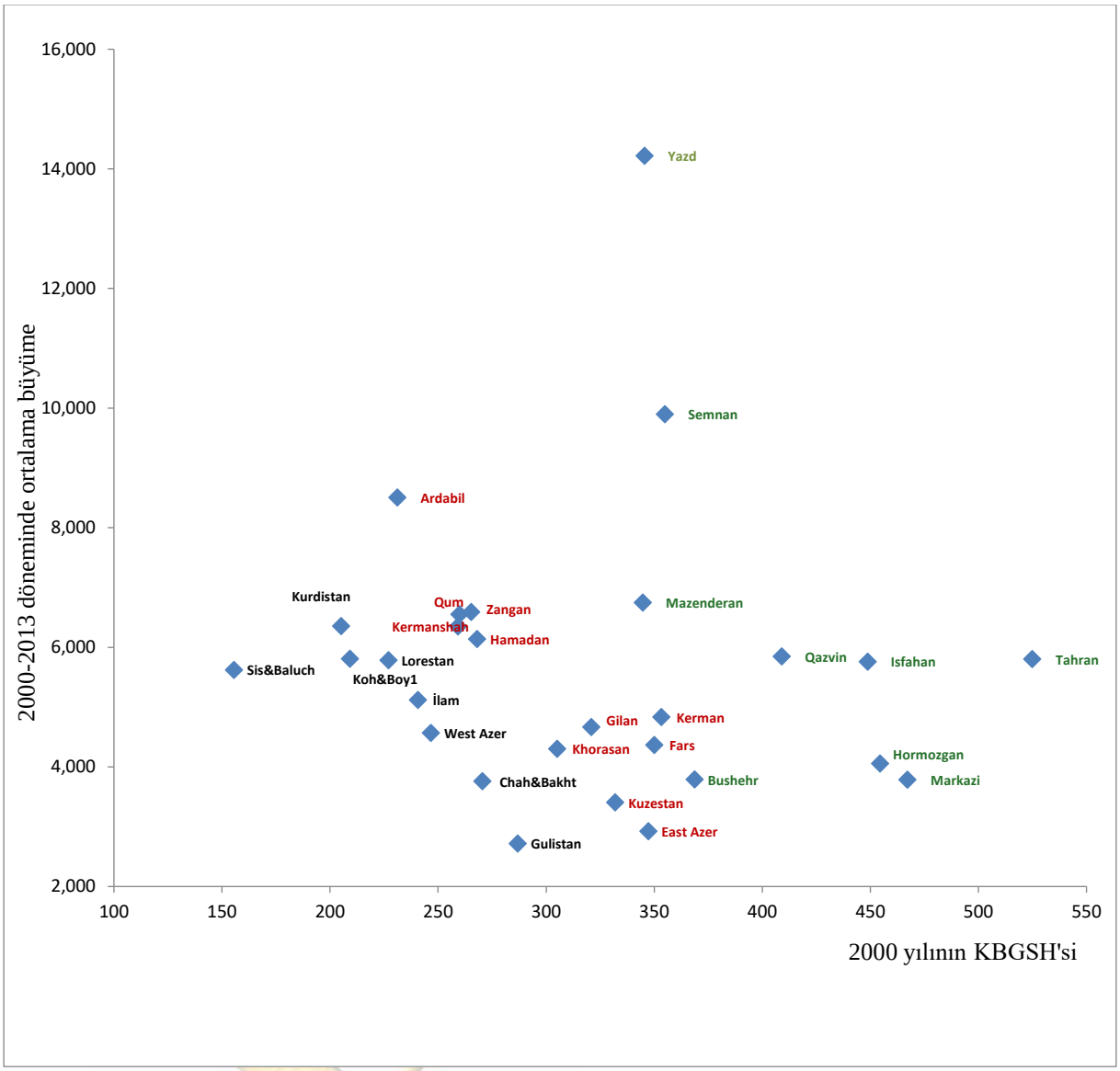
Swan, T. W. (1956), "Economic Growth and Capital Accumulation", *Economic Record*, 32(2): 334-361.

Torvik, R. (2002), "Natural Resources, Rent Seeking and Welfare", *Journal of Development Economics*, 67(2): 455-470.

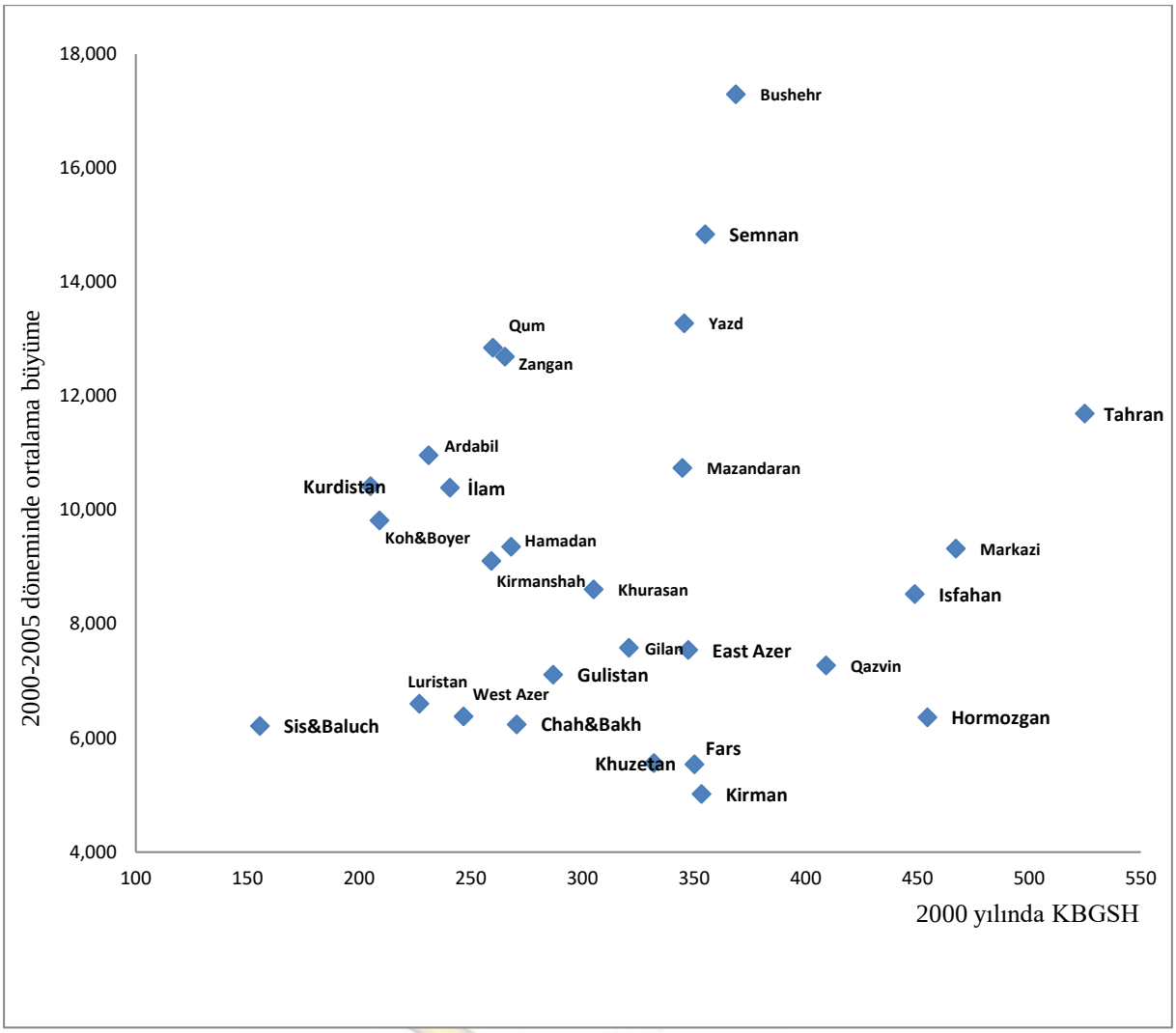
Winters, L. A., McCulloch, N. and McKay, A. (2004), "Trade Liberalization and Poverty: The Evidence So Far", *Journal of Economic Literatüre*, 42(1): 72-115.

EKLER

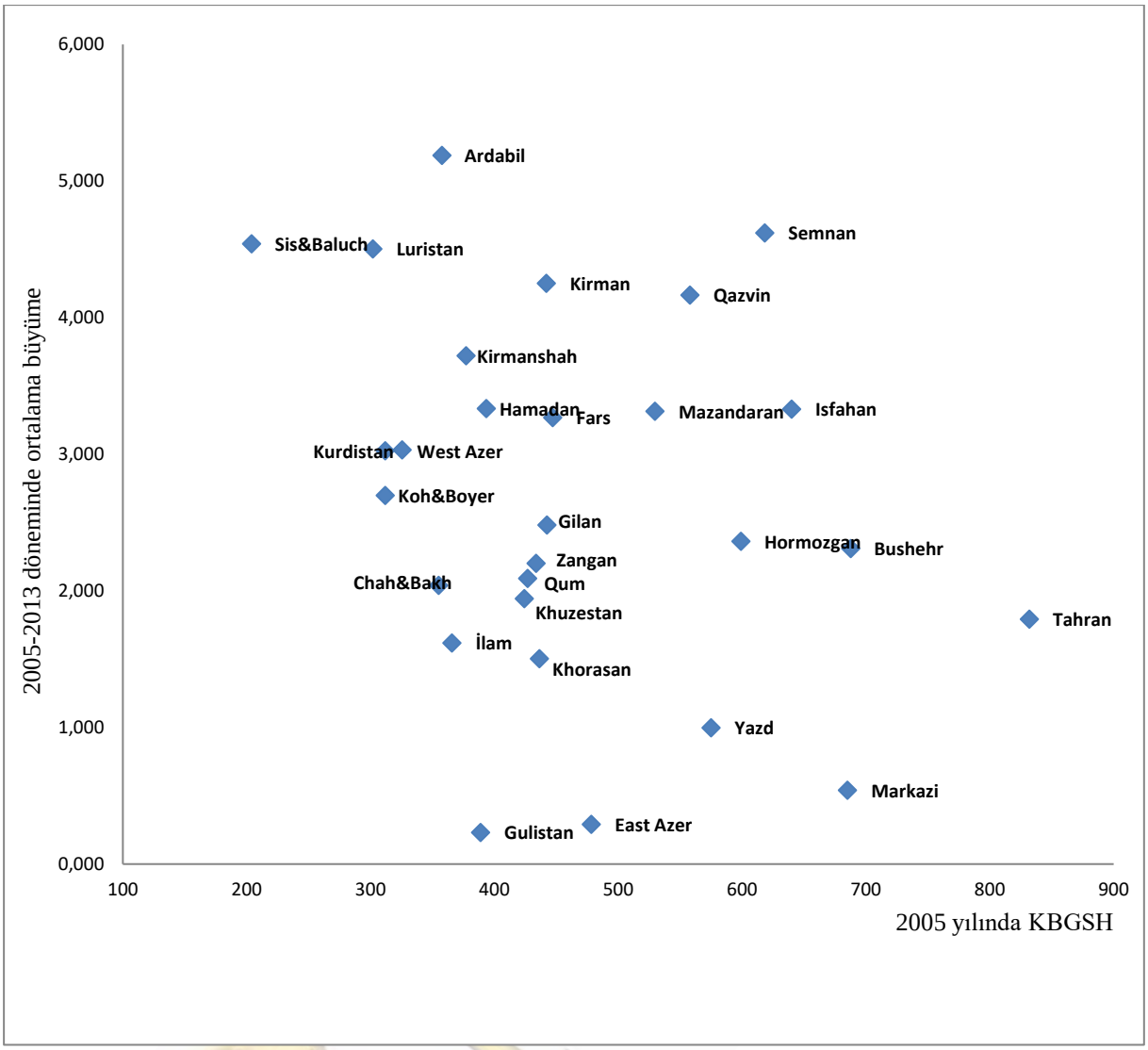
(ŞEKİL 2, ŞEKİL 3, ŞEKİL 4 VE ŞEKİL 5)

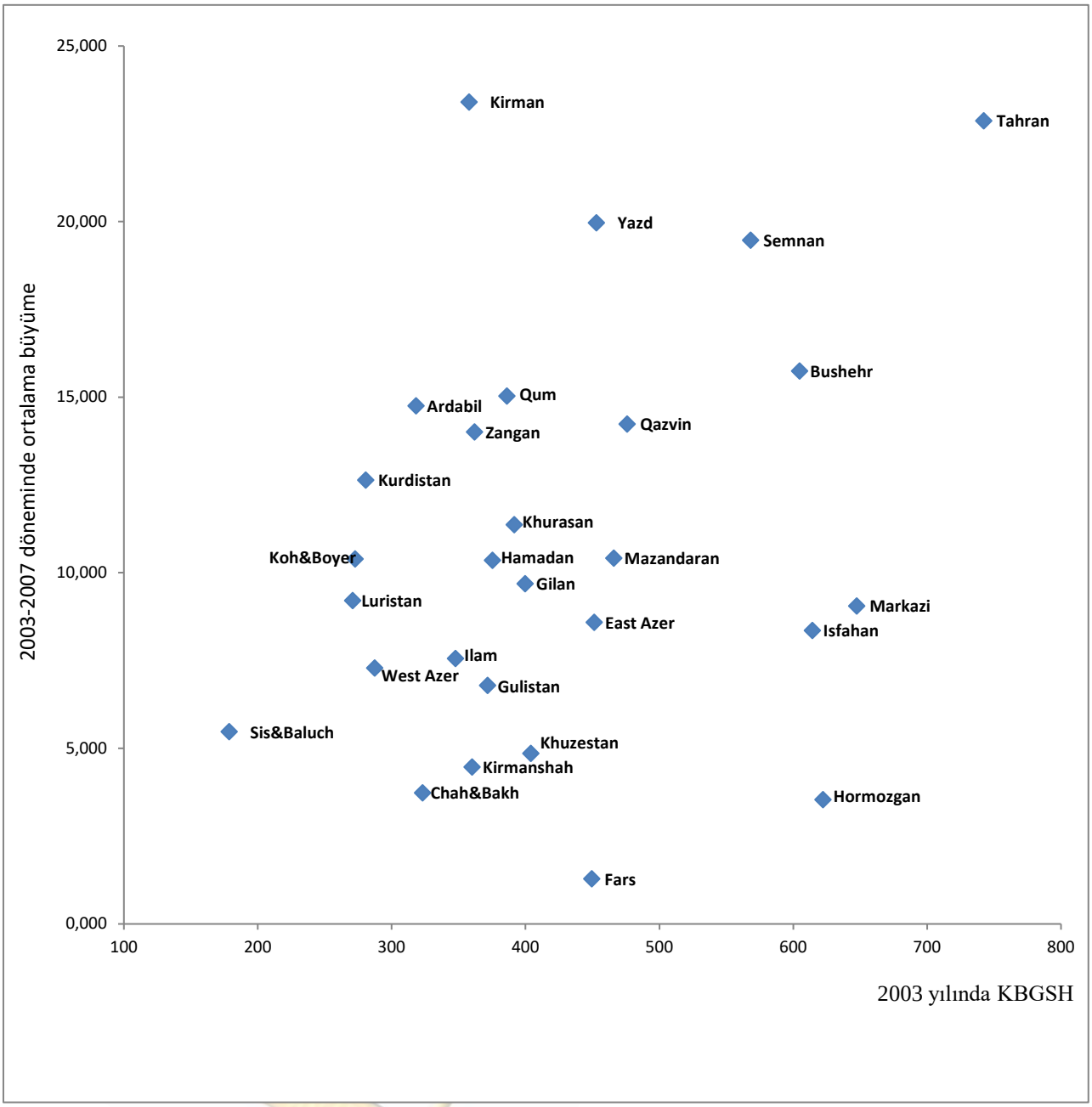
Şekil 2. İran İllerinin 2000-2013 Dönemindeki Ortalama KBGSH Büyümeleri ve 2000 Başlangıç Yılının KBGSH'sı Arasındaki İlişki

Şekil 3. İran İllerinin Khatami Dönemindeki (2000-2005) Ortalama KBGSH Büyümesi ile 2000 Başlangıç Yılının KBGSH'sı Arasındaki İlişki

Şekil 4. Ahmedinejad Döneminde (2005-13) İran İllerinin Ortalama KBGSH Büyümesi ile 2005 Başlangıç Yılının KBGSH'sı Arasındaki İlişki

Şekil 5. Petrol Gelirlerinin Zirve Yaptığı 2003-2007 Döneminde İran İllerinin Ortalama KBGSH Büyümesi ile 2003 Başlangıç Yılının KBGSH'sı Arasındaki İlişki

TEŞEKKÜR

Makalemi okuyup dil ve yazım kuralları açısından değerli önerilerde bulunan arkadaşım Adem Gergöy'e teşekkür ederim.

Naseraddin ALIZADEH

BMIJ